

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

”Huutavassa hukassa”

Kuvakommunikointi apuna arjen strukturoinnissa
tehostetussa palveluasumisessa

Annika Muotka

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma (210 op)

Arvioitavaksi jättämisaika 11 / 2014

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Annika Muotka	Sivumäärä 42 ja 4 liitesivua
Työn nimi ”Huutavassa hukassa” Kuvakommunikaatio apuna arjen strukturoinnissa tehostetussa palveluasumisessa.	
Ohjaava(t) opettaja(t) Regina Pesonen, Lea Leminaho	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Aspa Palvelut Oy,	
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyöni kehittämistyönä, tuotan kuvallisen päivä- ja viikkojärjestyksen tehostetun palveluasumisen asukkaille. Työni tavoitteena on selvittää, miten puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä voidaan käyttää erityisryhmille, sekä miten kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys auttaa arjen strukturoinnissa.</p> <p>Opinnäytetyöni tilaaja tahona on Aspa Palvelut Oy, joka on yhteiskunnallinen yritys. Aspa Palvelut Oy tarjoaa yksilöllistä tukea ja palvelua erityisryhmille. Toteutin opinnäytetyöni yhdessä Aspa Palvelujen Aspa-kodissa, joka on tehostetun asumispalvelun yksikkö kehitysvammaisille ja mielenterveyskuntoutujille.</p> <p>Opinnäytetyöni on toiminnallinen kehittämistyö, jossa olen käyttänyt laadullisia menetelmiä. Tutkimustyötäni ohjaa tarveanalyysi, jonka kartoitimme yhdessä Aspa-kodin henkilökunnan kanssa ennen tutkimustyön aloittamista. Tutkimukseni kohdistui Aspa-kodin asukkaisiin, joille tein käyttöön kuvallisen päivä- ja viikko-ohjelman.</p> <p>Tutkimukseni perustuu osallistuvaan havainnointiin ja teemahaastatteluihin, jotka tein syksyllä 2014. Haastattelin Aspa-kodin henkilökuntaa sekä asukkaita taulujen käyttöön liittyen. Lisäksi tietopohjani perustana käytän alan kirjallisuutta.</p> <p>Tutkimustulokset osoittavat sen, kuinka suuri hyöty struktuurin luomisesta on erityisryhmille, joilla on vaikeuksia toiminnanohjauksessa ja itsesäätelyssä. Ohjauksen tarve korostuu erityisryhmien kuvakommunikaatiossa ja ympäristön asenteella ja hyväksymisellä on suuri merkitys kuvien käyttäjän motivaatioon.</p>	
Asiasanat Kehitysvammaisuus, Vuorovaikutus, AAC-menetelmät http://onki.fi/fi/browser/overview/ysa	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Degree Programme in Civic and Youth Work

ABSTRACT

Author Annika Muotka	Number of Pages 42 and 4 pages of attachments
Title "Crying in the Lost" Image Communication to help structuring of everyday life in intensified housing services	
Supervisor(s) Regina Pesonen & Lea Leminaho	
Subscriber and/or Mentor Aspa Services Ltd,	
Abstract <p>My thesis development work is a production of day and week visual order for Aspa home residents. My goal is to find out, how to augmentative and alternative communication methods can be used for special groups, and how day and week visual order helps structuring everyday life.</p> <p>Subscriber for thesis is Aspa Services Ltd, which is a social enterprise. Aspa Services Ltd offers individual support and services for special groups. I created my thesis at one Aspa Service`s Aspa home. This Aspa home is intensified housing services for mentally disabled and for mental health clients.</p> <p>My thesis is a functional development, where I have used qualitative methods. The research work is guided by analysis of needs which we mapped out with the staff prior to the commencement of work. This study focused on Aspa-home`s residents, for who I did a visual daily and weekly program.</p> <p>The research is based on participant observation and interviews with the theme, which I made the fall of 2014. I interviewed Aspa home`s staff and residents. In addition, the knowledge base is based in the field of literature.</p> <p>The results shows how big benefit there is to create a structure to people whit special needs who have difficulties in management and self-regulation. The need for guidance is emphasized using augmentative and alternative communication methods and environmental attitude and acceptance has great significance the user's motivation.</p>	
Keywords Mental retardation, Interaction, AAC-methods, http://onki.fi/fi/browser/overview/ysa	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TOIMINTAYMPÄRISTÖN KUVAUS	6
2.1 Aspa Palvelut Oy	7
2.2 Aspa-Koti	7
3 KEHITYSVAMMAISUUS	8
3.1 Kehitysvammaisen kielen ja kommunikoinnin ilmenemismuodot	11
3.2 Kehitysvammaisten kommunikaation erityispiirteitä	13
4 VUOROVAIKUTUS JA KOMMUNIKAATIO	15
4.1 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät	17
4.2 AAC-käyttäjät ryhmittäin	17
4.3 Graafinen kommunikointi	20
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	23
5.1 Tarveanalyysi	24
5.2 Toimintatutkimus	27
5.3 Aineistonkeruu menetelmät	29
6 TUTKIMUSTULOKSET	33
6.1 Erityisryhmille soveltuvan AAC-menetelmän käyttö tehostetussa asumispalvelussa.	33
6.2 Arjen strukturointia kuvallisen päivä- ja viikkojärjestyksen avulla	35
7 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA JOHTOPÄÄTÖKSET	38
LÄHTEET	41
LIITTEET	43

1 JOHDANTO

”Jokaisen ihmisen perusoikeuksiin kuuluu vammansa laajuudesta tai vaikeusasteesta riippumatta vaikuttaa olemassaolo ehtoihin kommunikoinnin avulla.” (Papunet 2014.)

Jokaisella meistä on oikeus päivittäisissä tilanteissa kommunikoinnin mahdollisuuteen. Nämä oikeudet on ilmaistu kommunikoinnin perustuslaissa (*Communication Bill of Rights*). Tämä laki takaa kaikille samanarvoiset mahdollisuudet kommunikointiin, kuten tulla kuulluksi vuorovaikutustilanteessa, olla ympäristössä tasa-arvoisena vuorovaikutuksen edistäjänä muiden ihmisten kanssa, pyynnöstä saada tietoa tai hylätä tarjottu vaihtoehto, mahdollisuus saada ilmaista omat mieltymyksensä ja tunteensa sekä vastaanottaa ja parantaa omia viestintätaitojaan. Tämän vuoksi tarjolla tulee olla tarpeellinen puhetta tukeva ja korvaava viestintä. (Communication Bill of Rights 2014.) Usein puhumaton henkilö omaksuu heikosti toimivan kommunikointikykynsä vuoksi, passiivisen kuuntelijan roolin. Tämän vuoksi tulisikin löytää menetelmä, jolla henkilö pystyy kommunikatiiviseen vuorovaikutukseen toisten kanssa. (Huuhtanen (toim.) 2005, 52.) On erittäin harvinaista, että ihmisellä ei olisi lainkaan kommunikointitaitoja, olemassa olevat taidot on vain otettava huomioon avusteisen kommunikoinnin alettua. Puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin tavoitteena on tuoda näitä keinoja, joilla he pystyvät ilmaisemaan itseään paremmin ja ymmärtämään muiden kommunikointia. (Von Tetzchner & Martinsen 2000, 198.)

Opinnäytetyöni aihe tuli esille työpaikkani työkokouksessamme, jossa mietimme kuvien käyttöä arjen toiminnan rinnalla. Työskentelen erityisryhmien asumispalveluyksikössä. Henkilökunta koki, että asukkailta puuttuu henkilökohtaisesti suunniteltu strukturoitu päivä- ja viikkojärjestys. Aihe koettiin yksikössämme ajankohtaiseksi ja tarpeelliseksi. Olen aiemmin tutustunut henkilökohtaisesti oman elämäni kautta kuvien käyttöön kommunikoinnin sekä arjen hahmottamisen tukena ja nähnyt niiden mukana tulevan suuren hyödyn.

Opinnäytetyöni tilaajatahona on Aspa Palvelut Oy, joka on yhteiskunnallinen yritys ja jonka omistaa Aspa Säätiö. Aspa Palvelut Oy tarjoaa yksilöllistä tukea elämiseen ja arkeen, sellaisille henkilöille, jotka tarvitsevat apua, tukea tai ohjausta jokapäiväises-

sä elämässä. (Aspa Palvelut Oy 2014.) Opinnäytetyöstäni on tutkimuslupa työnantajalta. Sopimus on tehty Humak:n opinnäytetyöoppaan ohjeiden mukaisesti. (Opinnäytetyöopas 2013, 7.)

Toteutin opinnäytetyöni Aspa palvelujen Aspa-kodissa, joka tarjoaa asumispalveluja kehitysvammaisille, mielenterveyskuntoutujille ja muille erityisryhmille. Toiminnallisen opinnäytetyöni tarkoituksena on tuottaa kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys niille Aspa-kodin kehitysvammaisille asukkaille, jotka tarvitsevat apua arjen hahmottamiseen. Opinnäytetyöni tavoitteena on kehittää kuvakommunikaation käyttöä kyseisessä Aspa-kodissa ja ohjata henkilökuntaa myös käyttämään sitä monipuolisemmin. Mielestäni kuvakommunikaatio auttaa Aspa-kodin asukkaita laajentamaan kommunikointi mahdollisuuksiaan ja tukemaan heidän itsenäisyyttä

2 TOIMINTAYMPÄRISTÖN KUVAUS

Aspa-Säätiö on vuonna 1995 perustettu valtakunnallinen säätiö. Säätiön tarkoitus on parantaa erityisen tuen tarpeessa olevien ihmisten mahdollisuutta asua mahdollisimman itsenäisesti tavallisessa asuinympäristössä. (Aspa säätiö 2014.)

Säätiön tehtävänä on ostaa tukiasuntoja normaalista asuntokannasta ja vuokrata ne tukea tarvitseville mielenterveyskuntoutujille tai vammaisille ihmisille. Säätiö myös rakennuttaa tarvittaessa uusia vuokra-asuntoja, jos asuntokannasta ei löydy tarvetta vastaavia asuntoja. Kunnat, järjestökumppanit ja erityisryhmiä edustavat tukiyhdistykset voivat tehdä aloitteita uusista rakennuskohteista. (Aspa-säätiö 2014.)

2.1 Aspa Palvelut Oy

Aspa Palvelut Oy on Aspa-säätiön omistama yhteiskunnallinen yritys, joka tarjoaa asumispalveluja kaikille arkeensa ja asumispalveluunsa tukea ja apua tarvitseville. Aspa palveluja on mahdollista saada jo yli 40 Aspa-kodissa ympäri Suomen. Aspa Palvelujen arvot ovat, ihmisen kunnioittaminen, turvallisuus ja ammatillisuus. Keskeisintä palveluissa on mahdollistaa asiakkaalle hänelle tärkeiden asioiden toteutuminen. Palvelumuotoina on tuettu asuminen, palveluasuminen, tehostettu palveluasuminen, päivätoiminta ja työllistymistä edistävät palvelut, henkilökohtainen apu sekä kotipalvelu. Palvelujen sisällöstä sovitaan yhteistyössä asiakkaan kanssa tehtyjen yksilöllisten suunnitelmien mukaan. (Aspa Palvelut Oy 2014.) Aspa palvelujen asumispalvelutyöntekijöiden koulutus on vähintään toisen asteen sosiaali- tai terveystieteiden perustutkinto ja palveluvastaavilla sosiaali- tai terveystieteiden opistotason tai ammattikorkeakoulun tutkinto. (Aspa Palvelut Oy 2014.)

2.2 Aspa-koti

Kyseessä oleva Aspa-koti tarjoaa yksilöllistä tehostettua asumispalvelua kehitysvammaisille ja mielenterveyskuntoutujille. Kodissa on kuusi asuntoa, jotka toimivat kahden oven periaatteella. Kahden oven periaate takaa asukkaalle mahdollisuuden entistä itsenäisempään asumiseen halutessaan. Toinen ovi asunnosta johtaa viihtyisiin yhteistiloihin, joissa asukkaat voivat halutessaan viettää aikaa televisiota katsellen tai osallistumalla yhteisiin ruokahetkiin. (Aspa Palvelut Oy 2014.)

Aspa-kodin henkilökunta on paikalla ympärivuorokautisesti, kaikkina viikonpäivinä. Tehostetussa palveluasumisessa asiakas asuu omassa asunnossaan työntekijöiden tilojen välittömässä läheisyydessä. Kun työtä tehdään asiakkaan kotona, palvelujen lähtökohtana on asiakkaan arvojen kunnioittaminen. Päivittäiset toiminnot suunnitellaan asiakkaan toiveiden mukaan. Asumispalvelutyö on kokonaisvaltaista elämänhallinnan tukemista. Ohjaamisessa ja tukemisessa huomioidaan asiakkaan tarpeet yksilöllisesti. Asiakkaan kanssa tehdään yhteistyössä palvelusuunnitelma, jonka mukaan asumispalvelutyö tapahtuu. (Aspa Palvelut Oy 2014.) Palveluasumisen asiakkaat tarvitsevat runsaasti fyysistä ja psyykkistä ohjausta sekä tukea heidän päivittäisissä

toimissaan. Tehostetussa palveluasumisessa on mahdollista saada apua kaikkina vuorokauden aikoina. (Aspa palvelut Oy 2014.)

3 KEHITYSVAMMAISUUS

Kehitysvammaisuutta käytetään tänä päivänä yleisnimityksenä tilalle, joiden syyt ovat hyvin monitahoisia. Yhteistä niille on kuitenkin se, että kehitysvammaisten henkilöiden kyky oppia ja mahdollisuudet selviytyä yhteiskunnassa ovat rajoittuneet jossain määrin, enemmän tai vähemmän. (Von Tetchner ym. 2000, 91.)

Maailman terveysjärjestön (WHO) tautiluokituksen, ICD-10:n (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems*), mukaan älyllisellä kehitysvammaisuudella tarkoitetaan henkilöä, jolla on estynyt henkinen suorituskkyky tai se on epätäydellinen. Henkilön tämänhetkinen toimintakyky on huomattavasti rajoittunut. Ominaista tälle tilalle on keskimääräistä heikompi älyllinen suorituskkyky (ÄÖ). Älykkyysosamäärä on alle 70-75 ja samanaikaisesti hänellä on myös rajoituksia kahdessa tai useammassa päivittäisen toimen taidossa, kuten kommunikaatiossa, itsensä huolehtimisessa, sosiaalisissa taidoissa, itsehallinnassa, oppimiskyvvyssä tai yhteisössä toimimisessa. (Kaski (toim.) & Manninen & Pihko 2012, 16.) Lisäksi käytössä on myös luokka ”tarkemmin määrittelemätön kehitysvammaisuus” (retardatio mentalis NUD=non ultra descripta), kun henkilön älykkyysosamäärää ei ole arvioitu tai älykkyystestauksissa ei ole saatu luotettavaa tulosta (Launonen 2006, 144).

”Jos ihmisyyttä määritellään lähinnä älyllisen suorituskyvyn perusteella, kehitysvammaisten ihmisyyys on tällöin kyseenalaista” (Vehmas 2005, 174). *American Association on Mental Retardation* (AAMR) kehitysvammaisuuden määrittelyssä on vammaisuudessa havaittavissa huomattavaa rajoittuneisuutta sekä älyllisessä toiminnassa että adaptiivisessa käyttäytymisessä. Adaptiivisella käyttäytymisellä tarkoitetaan tässä yhteydessä muita käsitteellisiä, sosiaalisia ja käytännöllisiä taitoja, joita tarvitaan selviytyäkseen päivittäisistä toimista. Adaptiivisten taitojen puutteellisuus vaikuttaa henkilön kykyyn selviytyä päivittäisistä toimista sekä kykyyn vastata ympäristön tuomiin muutoksiin ja vaatimuksiin. (Seppälä 2008, 506.)

Kehitysvammaisuutta voidaan määritellä myös toiminnallisesta näkökulmasta. Tällöin kyseessä on henkilön ja ympäristön välinen suhde. Kun henkilön elämässä ja arjessa selviytymistä pohditaan, käytetään toimintakykyyn liittyvää määritelmää. Yksilön vahvuuksia ja voimavaroja tulee korostaa. Yleensä kehitysvammaisen henkilön vaikeudet johtuvat hänen toimintakykynsä ja ympäristön asettamien vaatimusten ristiriidoista. Toimintakyky muodostuu yksilön kyvystä toimia eri tilanteissa olosuhteiden vaatimalla tasolla. Kehitysvammaisen henkilön toimintakyky ei ehkä ole riittävä tällaisissa tilanteissa, jolloin hän tarvitsee ohjausta niihin. Toimintakyky jaetaan kolmeen osa-alueeseen: fyysinen toimintakyky, psyykinen toimintakyky, sekä sosiaalinen toimintakyky. Henkilön fyysinen ja psyykinen toiminta on mahdollista vain sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Siksi kehitysvammaisen henkilön sosiaalinen verkosto ja tuki on oleellinen tekijä toimintakyvyn kannalta. Kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella myös sosiaalisesta näkökulmasta, jossa se näkyy yhteisön suhtautumisena kehitysvammaiseen henkilöön. Vammaispolitiikalla pyritään vaikuttamaan tähän suhteeseen. Sosiaalisella näkökulmalla pyritään tuomaan esille se, että kehitysvammaisen henkilö on samanlainen ihminen kuin muutkin. Lääkinnällinen näkemys kehitysvammaisuudesta kyllä hyväksytään, mutta sosiaalisella näkökulmalla pyritään korostamaan sitä, että vamman haitta ei johdu vammasta vaan ympäristön asettamista esteistä ja asenteista. Kyseessä onkin millaista tukea ja mahdollisia apuvälineitä on tarjolla vammaisille henkilöille. Oikean kommunikointitavan löytäminen on avainasemassa. (Verner 2014.) Usein vammaisuus tulkitaan länsimaissa yksilön tragediaksi ja vammaisia ei pidetä samanarvoisina subjekteina verratessa muihin ihmisiin. Osa-syyllisenä tähän on katsottu olevan erityispedagogiikka ja erityisopetusinstituutio, koska vamman ongelmat sijoitetaan kouluorganisaatiossa poikkeavaan lapseen.

Heidät asetetaan riippuvuussuhteeseen eri ammattilaisten kanssa ja näin ollen vamma mukana tuoma ongelmaa on usein vain pahennettu. Tästä esimerkkinä ovat erityisluokat sekä erityiskoulut jotka eristävät vammaiset lapset muista ikätovereistaan. Usein vammaisuuden ongelmat ovat pitkälti sosiaalisia ongelmia ja erityispedagogiikan kuvataankin näkevän vamma lapsen biologisessa olemuksessa. Eristämällä ja estämällä vammaista lasta, koulu tukee yhteiskunnan yleistämää järjestystä, jossa vammaiset ihmiset eivät ole tasa-arvoisia vaan he ovat muista syrjässä ja syrjittyjä. Sosiaalisessa lähestymistavassa esitetään, että vammaisuus on ensisijaisesti luotu sosiaalisesti ja näin ollen se voidaan myös poistaa muuttamalla ihmisten arvoja, käsityksiä ja käytäntöjä, joita pidetään yllä niin, että ne rajoittava vammaisen henkilön toiminnan mahdollisuuksia (Vehmas 2005, 125, 205.)

Kehitysvammaisuus voi johtua monesta syystä. Kehitysvamma voi syntyä jo ennen syntymää, jolloin kyseessä on prenataaliset syyt, tällöin kyseessä voi olla kromosomimuutokset, kuten sukupuolikromosomien häiriöt. Vamma voi myös johtua erilaisista sairauksista joita voi olla sikiökaudella. Perinnölliset sairaudet ja myös tuntemattomista syistä johtuvat sairaudet voivat johtaa vammautumiseen. (Matero 2004, 166.) Perinataalisia syitä eli syntymään ja kuukausi syntymän jälkeen liittyviä vammautumisia on noin 12%. Vammautuminen voi johtua esimerkiksi myrkytyksestä, infektiosta, mekaanisesta vammasta tai keskossuudesta. (Matero 2004, 167, 175.) Keskushermosto voi myös vaurioitua vielä kasvuiällä, jolloin puhutaan postnaaleista syistä. Tällöin keskushermosto voi vaurioita erilaisten infektioiden, aivokasvaimien tai onnettomuuksien seurauksena. (Matero 2004 173, 174.) Kuitenkin noin kolmasosa kehitysvammaisuuden syistä jää tuntemattomaksi tai syitä ei ilmoiteta, mutta yhä useampi syy, jota aikaisemmin ei ole tunnistettu osoittautuu geneettiseksi. (Kaski ym. 2012, 26, 27.)

3.1 Kehitysvammaisen kielen ja kommunikoinnin ilmenemismuodot

Kehitysvamma ei ole itsessään puhe- ja kielihäiriödiagnoosi. Kehitysvammainen ei välttämättä tarvitse kuntoutusta lainkaan kielen tai kommunikoinnin ongelmiin. Kuitenkin valtaosalla kehitysvammaisista on olemassa jonkin asteen kielen tai/ja kommunikoinnin ongelmaa, jotka edellyttävät kuntoutusta. (Launonen 2006, 144.) Kehitysvammaisuuteen liittyy lähes aina viivästynyt puheen kehitys ja muita erityisvaikeuksia. (Kaski ym. 2012, 178.) Kehitysvammaisuuden määrittelykriteereihin perustuu usein yhteisön asettamat normit, mutta kaikista määrittelykriteereistä huolimatta yhteisön jäsenten vuorovaikutustaidoilla on tärkeä merkitys, miten määritellään normaalius ja poikkeavuus. Jokaisen ihmisen kohdalla aika ja hänen elämänkokemukset muokkaavat käyttäytymistä. Kun kehitysvammaisen henkilön kokonaiskehitys on viivästynyt, usein havaittavissa on myös kielellisten taitojen heikkoudet. Kielelliset taidot liittyvät kognitiivisiin taitoihin ja älyllisessä kehitysvammaisuudessa kyseessä on kognitiivisten taitojen heikkous. Kehitysvammaisen henkilön halu kommunikoida ympäristönsä kanssa ei silti ole välttämättä heikentynyt ja ympäristön muokkaaminen hänen yksilöllisiä tarpeita vastaaviksi auttaa kehitysvammaisen valmiuksia kehittää hänen vuorovaikutustaitojaan. (Launonen 2007, 78, 79.) Kaikkea kehitysvammaisen henkilön kehitysvammaan liittyviä rajoituksia ja haittoja tulee aina tarkastella hänen kulloiseensa ikävaiheeseensa sekä hänen kulttuuriseen ja sosiaaliseen kehitystehtävään, mitä siihen normaalisti kuuluu. Kehitysvamma on elinikäinen ja siksi ei voi välttää elämäнкаariajattelua, kun pohditaan henkilön yksilöllisiä ilmenemismuotoja. Kehitysvammaisen henkilön toimintakyky voi olla hyvä tutussa ympäristössä, mutta hänen elämänpiirin ulkopuolella tai täysin toisessa kulttuurissa, rajoitukset voivat olla merkittäviä. (Seppälä 2008, 507, 508.)

Kehitysvammaisen kielen ja kommunikointikyvyn kehitys voi olla samanlainen kuin normaalinkin henkilön, mutta kehityksen eteneminen on hitaampaa. Muut erityisvaikeudet aiheuttavat usein lisäongelmia kehitysvammaiselle henkilölle. Kehitysvammaisella henkilöllä on enemmän ongelmia aiheuttavia riskitekijöitä. Kokonaisuudessaan kielen kehitystä voidaan tarkastella kolmelta kannalta, biologiselta, kognitiiviselta ja sosiaaliselta. (Launonen 2006, 150, 151.) Kun kielen ja kommunikoinnin kehitystä tarkastellaan **biologiselta** kannalta, voidaan havaita, että kehitysvammaisuus aiheuttaa kehityksen viivästymistä. Tämä tarkoittaa sitä, että kielenkehitykseen sisälty-

vien vaiheiden väli on pitkä ja henkilön kyky oppia uutta tulee aikaisemmin vastaan. **Kognitiiviset** edellytyksiä tarkastellessa käytetään usein Piaget'n kuvausta "sensorisen kauden kehityksestä" (Piaget ja Inhelder 1997, Piaget 1983). Tämän teorian mukaan lapsi muodostaa normaalisti elämänsä ensimmäisen kahdeksantoista kuukauden aikana kaikki kognitiiviset rakenteet, jotka toimivat perustana hänen havaintotoimintansa ja älynsä myöhemmälle kehitykselle. Kehitysvammaisella on puutteita hahmottaa ja jäsentää omaa ympäristöään, joten hänellä on vaikeuksia luoda kuvaa ympäristöstään, missä toimii. **Sosiaalisia** edellytyksiä tarkastella kehitysvammaisen lapsen kommunikointiin ja kontakteihin liittyy riskitekijöitä. Vanhemmille tieto lapsen vammaisuudesta voi olla kriisi. Sopeutuminen tilanteeseen vie aikaa ja siksi kontaktit lapseen ja yhteyden löytäminen voi olla vaikeaa. Tämä vaikuttaa vahvasti itsetuntoon ja minäkuvaan. Kehitysvammaisen lapsen opitusta taidosta ei osata iloita, koska on kuitenkin uusia asioita joita hän ei vielä osaa. Lapsi joutuu huomaamaan, ettei välttämättä selviydykään asioita niin kuin muut ja se vaikuttaa merkittävästi itsetuntoon aiheuttaen nk. opittua passiivisuutta, jota havaitaan usein kehitysvammaisilla aikuisilla. (Launonen 2006, 150 - 154.)

Usein auttaminen kielen kuntoutuksen varhaisvaiheessa on välttämätöntä, mutta se voi aiheuttaa myös haittoja. Autettaessa henkilöä kielen kuntoutuksessa, muodostetaan samalla riippuvuussuhde, joka heikentää henkilön kykyä käyttää spontaanisti omia taitojaan. Riippuvuus on vahvassa yhteydessä opittuun passiivisuuteen, joka on esillä kaikissa ryhmissä, jotka tarvitsevat puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Usein henkilöt, jotka ovat tarvinneet itsensä ilmaisemiseen apua, ovat olleet riippuvaisia siitä miten muut ovat auttaneet heitä. Historia luo heille tottumusta ja opittua kommunikointi keinoa voi olla vaikea muuttaa. Usein henkilö, jolla on vaikea puheen kehityksen häiriö ja käyttää kommunikointiin täysin muuta keinoa, kuin puhetta, antaa muiden puhua puolestaan, toisten ottaessa häneen kontaktia. Aloitteettomuus kommunikoinnissa tulee usein esille lapsilla, joilla ei ole liikuntarajoitetta. Esimerkiksi autistisilla puhumattomilla lapsilla on huomattavasti vähemmän kommunikointitoimintaa, kuin muilla lapsilla. He myöskin harvoin aloittavat itse kommunikoinnin muiden kanssa. On tärkeää huomioida, ettei kommunikoinnista tule vastaanottavaa ja ettei aloitteiden teko kommunikointiin tapahdu vain kehotuksesta. Käytettäessä puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointi menetelmiä tulee huomioida, ettei vahvasta riippuvuudesta. (Von Tetchner ym. 2000, 107, 108.) Vuorovaikutusta ja kielen kehitystä tulisikin

arvioida aina kokonaisvaltaisesti ja sen kehittymistä tulisi arvioida verraten muihin henkilön kehitystapahtumiin, kuten sosiaaliseen, motoriseen ja kognitiiviseen kehitystapahtumaan. Arvioinnissa on huomioitava henkilö kokonaisuutena, sekä myös ympäristö, missä henkilö viettää aikansa ja kuinka ympäristö käsittää viestimisen ja sen merkityksen. (Launonen 2007, 80.)

3.2 Kehitysvammaisten kommunikaation erityispiirteitä

Useilla kehitysvammaisilla lapsilla kielen kehitys on hitaammin ja heikoimmin kehittyvä osa-alue. Kielellisiä taitoja tarkastella tulee ottaa huomioon kokonaisuus. Kielellinen kehitys on suhtautettava muihin kehitystapahtumiin, ikään, kehitystasoon, persoonallisiin piirteisiin ja sosiaaliseen ympäristöön. Ympäristön käsitys kommunikoinnista ja sen merkityksestä on myös otettava huomioon. (Launonen 2006, 154.)

Kehitysvammaisten henkilöiden toiminnan taso vaihtelee paljon, koska heillä on usein aistien toiminnanvajavuutta tai liikuntavammoja. He hyötyvät usein puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomuodoista. (Von Tetchner ym. 2000,93.)

Syvästi kehitysvammainen henkilö on usein varhaisen kommunikointi keinojen varassa. Hänen kanssaan voi olla vaikea löytää vastavuoroista suhdetta. Hyvin yleisesti hänen maailmansa on varsin jäsentymätön ja yhteyden syntyminen muihin vaatii usein toisen henkilön aloitteen. Syvästi kehitysvammaiselta näyttäisi puuttuvan edellytys aktiiviseen ja aloitteelliseen toimintaan.(Launonen 2006, 155.) Hänen viestintä on tiedostamatonta, mutta hän reagoi sisäisiin ja ulkoisiin ärsykkeisiin esimerkiksi säpsähtämällä Hän voi ilmaista itseään itkulla, ääntelyllä, silmien liikkeillä tai yksinkertaisilla eleillä, kuten kädellä osoittamisella. Usein hän kuitenkin tarvitsee läheisen henkilön tulkitsemaan ilmaisuaan ja onkin usein heidän varassa, miten kommunikointi tulkitaan. (Papunet 2014.) Syvästi kehitysvammaisen puheen ymmärtäminen on vähäistä, jolloin puhuttua viestiä tulee tukea muilla viestintäkanavilla, kuten käyttämällä rinnalla eri äänenpainoja, eleitä tai esineitä (Matero 2004, 193).

Vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt pystyvät usein jäsentämään tuttuja tilanteita ja oppivat erottamaan ihmiset, jotka he tuntevat. Vaikeasti kehitysvammaiset pystyvät jonkinlaiseen vastavuoroiseen vuorovaikutukseen, joskin he tarvitsevat paljon toisen

osapuolen tukea. Kun heidän kanssaan puhutaan tutuista tilanteista, on ymmärtäminen kokonaisvaltaista, kunhan apuna käyttää puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä. Apuna voi myös käyttää ilmeitä, eleitä ja äänenpainoa. Vaikeasti kehitysvammaiselle on suuri hyöty, kun kommunikoinnin tukena käytetään puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointi keinoja. Kokonaisilmaisun toimiessa hyvin, henkilö voi ylläpitää aktiivisesti kontaktia muihin. (Launonen 2006, 155.) Jotkut vaikeasti kehitysvammaiset voivat oppia ilmaisemaan itseään jollakin tasolla, mutta usein heidän puhe on epäselvää. Kehitysvammaisen läheisten henkilöiden tulkinnallisuudella on suuri merkitys, koska he oppivat tulkitsemaan henkilön viestejä ja epäselvääkin puhetta. (Matero 2004, 193.)

Keskivaikeasti kehitysvammaiset on yleensä hyvin orientoituneita tutussa ympäristössään. Heidän keskittymiskykynsä voi olla lyhyt jänneistä ja siirtyminen tilanteesta toiseen voi olla haastavaa. He kuitenkin ymmärtävät puhetta hyvin ja usein moni oppii myös lukemaan ja kirjoittamaan. Henkilölle, joka on keskivaikeasti kehitysvammainen tuottaa vaikeuksia ymmärtää käsitteellistä kieltä sekä toimimista oman mielikuvan varassa. Hän ilmaisee itseään hyvin puhumalla, joskin puheenkehitys on usein viivästynyt. Heillä puhetta tukevat kommunikointi keinot helpottavat puheen ilmaisemista. (Launonen 2006, 157) Keskivaikeasti kehitysvammainen henkilö kykenee vastavuoroiseen kommunikointiin, joskin heidän lauserakenteet ovat usein hyvin yksinkertaisia. Usein AAC- menetelmiä käytetään heillä ymmärtämisen vahvistamiseen ja ilmaisun tukemiseen. (Matero 2004, 194.)

Lievästi kehitysvammaisten henkilöiden maailman jäsentäminen toimii hyvin. He kykenevät selviytymään jokapäiväisistä toimista varsin itsenäisesti. He oppivat lukemaan ja kirjoittamaan jonkin verran. Käsitteellisten asioiden ymmärtäminen voi olla vaikeaa. Lievästi kehitysvammaisilla henkilöillä voi olla puheen kehityksen viivästyminen, jolloin heidän kanssaan voidaan käyttää puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatio keinoja. (Launonen 2006, 157, 158.) Vuorovaikutustilanteissa kehitysvammaisella on oikeus olla tasa-arvoinen. Vuorovaikutustilanteesta saadaan tasa-arvoinen, kun kommunikoinnissa käytetään niitä keinoja, joita kehitysvammainen ymmärtää. (Matero 2004, 194.)

4 VUOROVAIKUTUS JA KOMMUNIKAATIO

Kommunikaatio eli viestintä voidaan määritellä tiedonvälitykseksi eli tiedon vaihdoksi henkilön ympäristön kanssa. Kommunikointi toteutetaan ihmisten määrittelemien merkkien ja symbolien avulla. Kommunikoidessa viestintä voi olla suoraa tai epäsuoraa. Epäsuora kommunikointi tarkoittaa, että viestin sanoma on ristiriidassa henkilön ilmeiden ja eleiden kanssa. Kommunikointi voi olla yksisuuntaista, jolloin vastaanottajalla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa viestin sisältöön, tai kaksisuuntaista, jolloin vaikuttamissuhteessa olevat henkilöt voivat viestinnän aikana vaikuttaa toisiinsa. Tällaisessa tapauksessa puhutaan vuorovaikutuksesta. (Vilén & Leppämäki & Ekström 2002, 19.) Ihminen on koko ajan tietoisesti vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Suuri osa vuorovaikutuksesta koostuu kuitenkin tiedostamattomasta vuorovaikutuksesta. Pystymme tulkitsemaan toisten ihmisten olemusta ja voimme myös antaa omalla olemuksella viestiä toisille ihmisille. Kun puhutaan tietoisesta vuorovaikutuksesta, tarkoitetaan silloin viestintää eli kommunikointia. Tavallisimpia keinoja viestittää asia toiselle henkilölle on puhe ja kirjoitus. (Launonen 2007, 6-7.)

Itse puheen osuus vuorovaikutuksessa jää kuitenkin oletettua vähemmäksi. Sanattomalla viestinnällä on mahdollisuus välittyä nopeampaa kuin puheella. Sanattomalla viestinnällä tarkoitetaan keskusteluetäisyyttä, vartalon liikkeitä, ilmeitä ja eleitä, myös pukeutuminen voi olla sanatonta viestintää. Sanaton vuorovaikutus alkaa ennen varsinaista keskustelua ja usein ensivaikutelma toisesta ihmisestä luodaan jo ennen varsinaista keskustelutilannetta. Sanaton vuorovaikutus on vahvasti kulttuurisidonnaista ja oma henkilökohtainen reviiri on se mikä tuntuu luontevalta, kun keskustellaan kahdestaan. Suomalaisessa kulttuurissa reviiri on monen muuhun kulttuuriin verrattuna pitempi. Kulttuuriimme kuuluu myös vahvasti hiljaisuus ja ilmeettömyys, joka usein ulkomaalaisista voi tuntua erikoiselta. Fyysisellä kosketuksella on myös monta merkitystä viestinnässä. Vanhusten, kehitysvammaisten ja vastasyntyneiden kanssa tarvitaan fyysistä hyvää hoidollista kosketusta, joka tutkimuksien mukaan aktivoi mielihyvähormoneja. Laitoksissa asuvat henkilöt tarvitsevat toisen ihmisen läheisyyttä, joka usein jää vähäiseksi hoitohenkilökunnan vähäisyyden vuoksi. (Väisänen & Niemelä & Suua 2009, 28, 29.)

Yksilö ei ole pelkästään itse vastuussa kommunikoinnissa esiintyviin rajoituksiin ja esteisiin. Usein ympäristö ei ota huomioon henkilön yksilöllisiä tarpeita ja näin ollen rajoittaa tai estää kommunikointihäiriöisen osallistumisen kommunikointiin. (Rautakoski, Tuovinen & Rajala 2007, 74.)

Pienen lapsen kehitys perustuu vuorovaikutukseen ja oppiminen tapahtuu kommunikaation kautta. Kommunikaatiokyvyn puute voi aiheuttaa lapselle esteitä kehitykseen ja oppimiseen. Usein kielelliset häiriöt aiheuttavat myös muita ongelmia, jotka voivat lapsella esiintyä levottomuutena, itkuna tai impulsiivisena käytöksenä. Lapsi voi alkaa myös välttelemään puhekontakti tilanteita. (Matero 2004, 130.) Kommunikointi tapoja on monia ja se, miten asian tulkitsee, riippuu usein vastaanottajasta sekä tilanteesta, missä asia esitetään. Kyky kommunikoida kehittyy lapsella aikaisemmin kuin itse kielellinen kehitys. Kielenkehitykseen edellytetään varhaista kommunikointikykyä. (Huuhtanen (Toim.) 2011, 12. 13.)

Huuhtanen esittää teoksessaan ”Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät” spiraalin, jolla hän kuvaa lapsen kielellistä kehitystä (2011, 13.) Spiraalissa kielen kehitys on jaettu kolmeen osaan, esikielellinen kommunikointi, kielellinen kommunikointi sekä puhekommunikointi. Vaikeasti vammaiset henkilöt voivat kommunikoida koko elämänsä esikielellisellä kommunikaatiolla. Puhekommunikointi on siksi pyramidin huipulla, koska se vaatii onnistuakseen monen osa-alueen yhtäaikaista toimintaa. (Huuhtanen 2011, 13.) Kommunikointi muodostuu viesteistä ja näitä viestejä sekä lähetetään, että vastaanotetaan. Henkilön viestittäessä, hän tarvitsee omakohtaisia kokemuksia maailmasta, niin positiivisia kuin negatiivisiakin. Kehitysvammaisen lapsen maailma kuitenkin usein ”pehmennetään”. Tavallisesti lapsi alkaa tutkimaan maailmaa noin puolen vuoden iässä ja jättää taaksensa ”pehmeän maailman”. Liikunta- tai aistivammaisella lapsella kuitenkin ei ole mahdollisuutta tutkia ympäristöään samassa mittasuhteessa ja siksi heidän maailmansa jää usein liian suppeaksi. (Huuhtanen 2011, 14.) Puhumisen taito ei takaa sitä, että itse kommunikointi olisi aina toimiva. Aito vuorovaikutus tilanne lähtee siitä, että ihmiset ovat aidosti läsnä ja kiinnostuneita toisistaan. He pystyvät keskittymään tilanteeseensa missä ovat ja sulkemaan kaiken muun ulkopuolelle. Hyvä kommunikointi tilanne tuottaa iloa molemmille osapuolille. (Verner 2014.)

4.1 Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät

Kaikille erilaisille kommunikointikeinoille, joita käytetään, kun henkilö ei itse pysty ilmaisemaan itseään puheella, kutsutaan puhetta tukevaksi ja korvaavaksi kommunikaatioksi (Heister Trygg 2005, 27). Ensisijainen kommunikointi keino ihmisellä on puhe. Puhetta vahvistetaan yleensä monenlaisella ei- kielellisellä tavalla. Joillekin puhekyky ei kehity lainkaan tai sen on voinut menettää kokonaan tai osittain. Tällaisissa tapauksissa voidaan käyttää puhetta tukevia tai korvaavia kommunikointimenetelmiä. Kansainvälisesti tästä käsitteestä käytetään lyhennettä AAC (*Augmentative and Alternative Communication*). (Huuhtanen 2011, 15.)

Suomen asukaslukuun verrattaessa, henkilöitä, joilla on kehityksellisiä häiriöitä, joiden vuoksi he eivät pysty käyttämään toimivaa puheilmaisua on noin 20 000, joista lapsia ja nuoria on noin 6000 (Von Tetchner 2000, 79). Peruslähtökohtana opeteltaessa puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia on se, että kaikilla ihmisillä on tarve kommunikoida, mutta kaikilta se ei vain onnistu. Opeteltaessa puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia tavoitteena on, että henkilö saa kyvyn ilmaista itseään ja kykenee ymmärtämään mitä ympäristössä olevat ihmiset kommunikoivat. Etusijalle kommunikoinnin opetuksessa tulisi laittaa ilmaisun opettelu, koska tämän taidon opettelu auttaa henkilöä vaikuttamaan suoraan omaan ympäristöönsä. (emt. 2000, 198, 199.) Puhetta tukevan kommunikoinnin tarkoitus on edistää ja täydentää puheilmaisua ja sitä käytetään puheilmaisun rinnalla. Puhetta korvaavaa kommunikointia käytetään silloin, kun henkilö ei voi itse tuottaa puhetta ja hän kommunikoi suorassa vuorovaikutustilanteessa jollain muulla keinolla kuin puhumalla. (Matero 2004, 132)

4.2 AAC-käyttäjät ryhmittäin

Jokaisella ihmisellä on oikeus kommunikaatioon. AAC-menetelmät mahdollistavat puhevammaisen henkilön oikeuden tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Tämän menetelmän avulla he voivat ilmaista itseään, tehdä valintoja ja vaikuttaa omaan ympäristöönsä. Kun ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa omaan ympäristöönsä, lisää se henkilön aloitekykyä rohkeampaan vuorovaikutukseen ja sitä kautta oma-aloitteisuus ja itse-

tunto vahvistuvat. (Matero 2004, 131, 132.) Henkilöt, jotka käyttävät puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota voidaan jakaa kolmeen ryhmään, ilmaisukieliryhmään, tukikieliryhmään ja korvaavan kielen ryhmään. Heidän kuntoutuksessa tai kielellisissä tavoitteissa on eroja. (Matero 2004, 132.) Näiden henkilöiden välillä on kuitenkin yksi yhteinen tekijä, he eivät ole jostain syystä alkaneet puhumaan tavallisessa iässä tai he ovat menettäneet puhekykynsä kokonaan. Edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvilla on ominaista keskustelutaidon heikkous. Kielellinen ymmärtäminen, sosiaalinen valmius ja kiinnostuksen kohteet kuitenkin eroavat, että keskustelutaidolle asetettavat tavoitteet ja menetelmät eroavat toisistaan. Eroista huolimatta itsenäisyyden tunne, tasa-arvo ja itsenäisyys paranevat, kun keskustelutaidot kehittyvät. Useimmat henkilöt, jotka käyttävät puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia, ovat riippuvaisia toisista ihmisistä päivittäin. Kommunikointi on tapa vaikuttaa ja keskustelutaidon hallinta auttaa heitä ilmaisemaan toiveitaan ja näkemyksiään sekä vaikuttamaan toisiin ihmisiin ja ennen kaikkea tehdä omia valintoja. (Von Tetchner ym. 2000, 80, 281.)

Ilmaisukieliryhmään ryhmään kuuluvalla henkilöllä ilmaisukeinona on pysyvästi AAC-menetelmä. Usein heidän puheen ymmärtämien on hyvää, mutta he eivät pysty sitä itse tuottamaan. (Matero 2004, 132.) Ilmaisukieliryhmään kuuluvilla lapsilla ja aikuisilla on suuri ero, miten he kykenevät ymmärtämään muiden henkilöiden puheen tai kuinka he kykenevät itsensä ilmaisuun puhutun kielen avulla. Tähän ryhmään kuuluu esimerkiksi CP-vammainen henkilö, joka ei hallitse puhe-elintään niin, että pystyisi itse tuottamaan puhetta, mutta voi hyvin ymmärtää kuulemansa. Onkin tärkeää, että heille löydetään kommunikoinnin muoto, joka on pysyvä ja he voivat käyttää sitä kaikissa tilanteissa elämänsä ajan. Usein tähän ryhmään kuuluvan henkilön keskustelutaitojen heikkous selittyy puutteellisella opetuksella. Henkilöllä voi olla huonoja kokemuksia kommunikoinnista ympäristön kanssa. Henkilöt, jotka hänen kanssaan ovat kommunikoineet, ovat ikään kuin ymmärtäneet hänen ilmauksiaan, joita todellisuudessa eivät ole ymmärtäneet. He vastaavat itse esitettyihin kysymyksiin ja puhuessa korottavat ääntä. Tärkeintä olisi, että kommunikointihäiriöinen ihminen sekä hänen kommunikointikumppaninsa opettelevat uusia toimintatapoja. Henkilöt, jotka ymmärtävät hyvin ilmaisukieliryhmään kuuluvan henkilön puhuttua kieltä, tulisi asettaa tavoitteeksi tukea kommunikointihäiriöisen keskustelutaitojen kehittymistä. Heidän tulee opetella apuvälineen tekninen oikein käyttö ja tukea sen toimivaa käyttöä. Tämä vähentää kommunikointihäiriöisen opittua passiiviuutta ja riippuvuutta ja mahdollistaa

osallistumisen erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin, kun hänen vastuullisuus keskusteluihin osallistumisesta lisääntyy. (Von Tetchner ym. 2000, 80, 290,291.)

Tukikieliryhmässä on kaksi alaryhmää. *Kehitykselliseen ryhmään* kuuluu yleensä henkilöt, joiden puhehäiriöt eivät ole niin laaja kuin korvaavan kielen ryhmässä. (Von Tetchner ym. 2000, 81.) Yleensä lapset, jotka kuuluvat tähän ryhmään oletetaan alkavan myöhemmin puhumaan, heidän puheen kehitys on vain viivästynyt. AAC-menetelmän käyttämisen tarkoituksena ei siis ole korvata puhetta vaan vahvistaa puheen ilmaisevaa käyttöä ja ymmärtämistä. (Matero 2004, 132.) Puhetta tukeva kommunikointi tarkoittaa heidän tapauksessa, että puhetta ei ole tarkoitus korvata, vaan sen tärkeämpänä tehtävänä on vahvistaa heidän omaa puheen käyttöä ja sen ymmärtämistä. Puhetta tukeva kommunikointi vahvistaa heillä ilmaisevan puheen käyttöä ja toimiikin eräänlaisena tukirakenteena normaalin puheen kehityksen rinnalla. (Von Tetchner 2000, 81.)

Toiseen alaryhmään eli *tilanteiseen ryhmään*, kuuluvat henkilöt, jotka ovat oppineet puhumaan, mutta joiden on vaikeuksia saada itsensä ymmärretyksi. Tällöin AAC-menetelmää käytetään apukielenä tukemaan puheen käyttöä ja ymmärtämistä. (Matero 2004, 132.) Puhetta korvaavan kommunikoinnin avulla pyritään vauhdittamaan puheen käyttöä ja ymmärtämistä. Tämä edellyttää, että diagnoosi olisi vahvistettu ja ympäristöllä olisi tieto henkilön puheen kehityksen kulusta. Usein näin ei ole ja tämä koskeekin eritoten Down oireyhtymään kuuluvia lapsia. Ryhmään kuuluu sekä sellaisia lapsia, jotka oppivat puhumaan hyvin, että lapsia joiden puhe on vaikeasti ymmärrettävää tai heidän ymmärrettävä puheensa ei ole juurikaan kehittynyt. Usein kielihäiriöisillä lapsilla esiintyy sosiaalisia ja psyykkisiä ongelmia paljon enemmän, kuin muilla lapsilla. (Von Tetchner 2000, 82.) Heidän keskustelukokemuksena ovat voineet olla hyvinkin turhauttavia, koska kielihäiriö tai artikulaatiohäiriö on estänyt kuulijaa ymmärtämästä heidän puhettaan. Tähän ryhmään kuuluvilla henkilöillä on usein taipumus vastata myöntävästi heille esitettyihin kysymyksiin, silloinkin kun he eivät ole itse ymmärtäneet, mitä heiltä on kysytty. Usein läheisetkään henkilöt eivät ymmärrä heitä vaan tarvitsevat ymmärtämisen avuksi tilannevihjeitä, joiden perusteella he pystyvät päättämään, mitä henkilö yrittää kertoa. Kuntoutuksen tavoitteena on helpottaa vastavuoroisen keskusteluihin osallistumista ja antaa heille kokemuksia, että heidät ymmärretään. Graafiset merkit tai viittomat auttavat ymmärtämisessä niin, että

keskustelulla on edellytys jatkua pitempään, eikä enää johda sivuraiteelle tai pysähdy kokonaan. Koska henkilöitä, jotka kuuluvat tukielinryhmään on vaikea ymmärtää, ympäristö usein olettaa, että heillä ei ole mitään tärkeää sanottavaa. Siksi puhetta tukevan ja korvaavan kommunikaation opetus tulee kohdistaa myös lähiympäristölle, jotta voidaan luoda perusta luonnollisemmalle kielen kehitykselle. (Von Tetchner ym. 2000, 82, 288-290.)

Korvaavan kielen ryhmään kuuluvat henkilöt, jotka käyttävät AAC-menetelmää kieleenään koko elämänsä ajan. Myös muut henkilöt, jotka kommunikoivat heidän kanssaan joutuvat käyttämään korvaavaa kieltä heidän kanssaan. Korvaavan kielen ryhmään kuuluvat käyttävät puhetta hyvin vähän tai ei ollenkaan. Tarkoituksena onkin, että korvaava kommunikointimenetelmä on heidän äidinkielensä. (Von Tetchner ym. 2000, 82, 83.) Korvaavalla kommunikoinnilla on tavoitteena vahvistaa henkilön ymmärtämistä ja ilmaisua siten, että ympäristö muokataan toimivammaksi ja vastaanottavammaksi. (Matero 2004, 133.) Kuntoutuksen päätavoitteena on, että henkilö oppii käyttämään aluksi yksittäisiä merkkejä saadakseen haluamansa tai voidakseen nimetä asioita. Suurimmaksi ongelmaksi nousee keskustelujen ylläpitämien, koska ryhmään kuuluvia henkilöitä on vaikea saada motivoitua vaikuttamaan itsenäisesti keskustelun kulkuun. Onkin tärkeää löytää hauskoja ja henkilöä kiinnostavia asioita, joka innostaa keskusteluun. Keskustelutilanteissa on tärkeää muistaa käyttää viittomia tai graafisia merkkejä, jotta tilanne ei kehity siihen, että kuvia vain osoitetaan ja puhuvat ihmiset kommunikoivat. (Von Tetchner ym. 2000 282, 284.)

4.3 Graafinen kommunikointi

Puhetta korvaavat kommunikointijärjestelmät jaotellaan kolmeen luokkaan: manuaalisiin, graafisiin ja kosketeltaviin merkkeihin. Manuaalisiin merkkeihin kuuluu viittomat ja muut elein tehdyt merkit. Graafisiin merkkeihin kuuluu kaikki graafisesti tehdyt merkit kuten esimerkiksi PCS, piktogrammit ja bliss-symbolit. Kosketeltavat merkit (*tangible signs*) taas ovat tunnusomaisesti esineitä, jotka on tehty puusta tai muovista. Näkövammaisille on suunniteltua omia tunnusteltavia merkkejä (*tactile signs*), jotka ovat myöskin tehty joko puusta tai muovista ja niiden pintamateriaali ja muoto vaihtelevat. (Von Tetzchner ym. 2000, 20, 21.)

Graafisessa puhetta tukevassa kommunikaatio keinossa käytetään visualisointia, eli näköön perustuvia esineitä, välineitä tai merkkejä. Graafinen kommunikointi kuuluu siis korvaavan kommunikoinnin alaryhmään. Graafista kommunikointia käytettäessä sanastoa pidetään näkyvillä kommunikoitavan henkilön edessä esimerkiksi kuvataulun muodossa, josta hän voi valita tarvittavat kuvat viestimiseen. Graafisen kommunikoinnin tukena myös käytetään usein olemuskieltä, ilmeitä ja eleitä, joita kutsutaan luonnollisiksi puhetta korvaaviksi keinoiksi. Pictogrammit, bliss-kieli ja PCS-kuvat, ovat erityisiä puhetta korvaavia keinoja. Graafinen kommunikointi sopiikin hyvin tueksi tilanteisiin, jossa viestiä täytyy selkiyttää ja täydentää, kun henkilöllä on puheen tuottamisen ja ymmärtämisen vaikeus. (Heister Trygg 2000, 27, 30.) Kuvat ovat konkreettisempia, kuin puhe, joka usein toistettaessa muuttuu, siihen voidaan lisätä sanoja tai puhe toistetaan eri äänenpainolla, jolloin viestikin muuttuu. Kuvat sen sijaan ovat pysyviä. Vaikka henkilö, joka kuvia näyttää vaihtuu, kuvan viesti pysyy samana. Kuvan pysyvyys mahdollistaa sen, että siihen voi aina palata, joka mahdollistaa paremmin viestin ymmärtämisen. (Lehtisare 2014.)

KUVIO 1. Kuvien visuaalinen vaikutus

Graafisilla merkeillä kommunikoidessa, kommunikointi on hitaampaa, kuin puhuessa. Kun kommunikoidaan osoittamalla, vaatii se molemmilta, vastaanottajalta sekä käyttäjältä kärsivällisyyttä. Kaikkia puhetta korvaavia kommunikointijärjestelmiä käytetään hyväksi kommunikoidessa graafisesti, koska henkilöllä, joka käyttää graafisia merkkejä voi olla usealla alueella erityisvaikeuksia, jotka voivat johtua liitännäisvammoista. Ympäristöä tulisikin rohkaista käyttämään kaikkia mahdollisia käytettävissä olevia tapoja kommunikoinnissa. (Huuhtanen 2011, 49.)

Picture Communication Symbols eli PCS on kehitetty Yhdysvalloissa ja siihen kuuluu noin 3000 suomennettua merkkiä. Kuvat ovat yksinkertaisia joko mustavalkoisia tai värillisiä piirroksia ja kuvan ylä- tai alapuolelle on kirjoitettu kuvaa merkitsevä teksti. (Von Tetchner ym. 2000, 31.)

KUVIO 2. Esimerkki kuvakaulanauhasta PCS-kuvilla

Myer-Johnson on johtava yritys maailmassa, joka valmistaa puhetta tuottavia laitteita ja symboli ohjelmia. PCS-kuvat on saatavilla boardmaker nimisellä tietokoneohjelmalla. Boardmaker ohjelmalla voi suunnitella ja toteuttaa yksilölliset tarvittavat kuvat henkilölle, joka tarvitsee kuvia kommunikoinnin apuvälineenä. (Mayer-Johnsson 2014.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Opinnäytetyöni on kvalitatiivien eli laadullinen tutkimus. Laadullinen tutkimus voidaan pelkistetyimmillään määritellä aineistoksi, joka on pelkästään tekstiä. (Eskola ym. 2003, 15.) Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on kuvata todellista elämää ja pyrkimyksenä on tutkia kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi 2013, 161). Osallistuvuus on kvalitatiivisen tutkimuksen yksi keskeinen osa, joskaan se ei ole täysin ehdoton edellytys tutkimuksessa. Kun tutkija käyttää naturalistista otetta tutkimuksessaan, hän pyrkii tuomaan esille tutkittavien omia näkökantoja, tällöin kenttätyö on hyvä tapa päästä tutkittavan lähelle. Tutkijan tehdessä tutkimustaan osallistumalla tutkittavien arkeen, hänen tulee muistaa oma objektiivisuutensa. Eskola ja Suoranta (2009, 17) kirjoittavan teoksessaan kuinka

”Objektiivisuus syntyy nimenomaan oman subjektiivisuutensa – tai monikossa subjektiivisuuksiensa – tunnistamisesta.”

Tutkijan tulisi yrittää tunnistaa omat olettamuksensa, asenteensa ja arvostuksensa tutkimuskohteeseen ja mainita ne tutkimusraportissaan, koska se vaikuttaa tutkimusasetelmaan. (Eskola ym. 2009, 17)

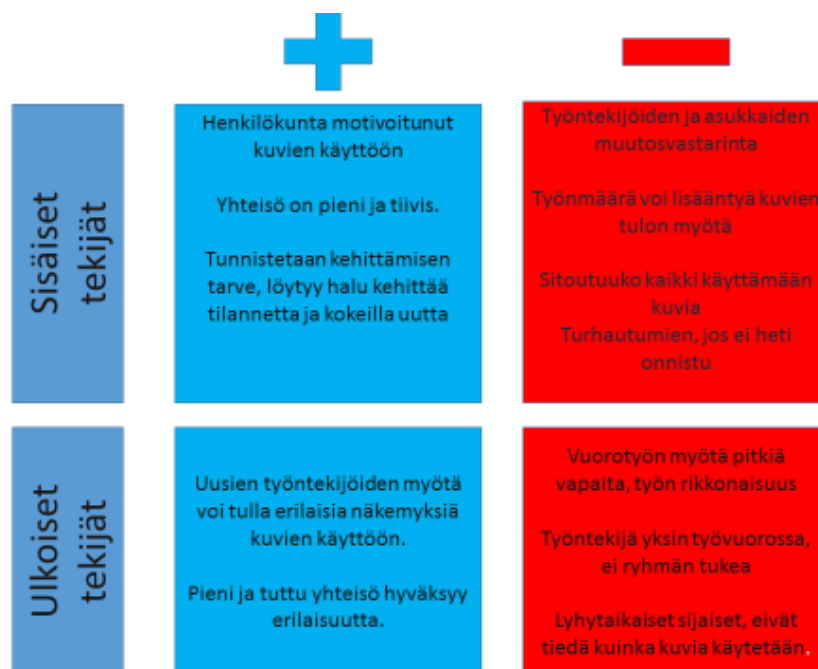
Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuoda yksi vaihtoehtoinen kommunikointi muoto Aspa-kodin asukkaiden ja henkilökunnan käyttöön, auttamaan arjen hahmottamisessa. Asukkaiden käyttöön tehtiin kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys, joka suunniteltiin jokaiselle yksilöllisesti. Olen kyseissä yksikössä työntekijänä ja osallistun asukkaiden jokapäiväiseen elämään tiiviisti, siksi koen, että toimintatutkimus oli mielestäni luonnollinen valinta tutkimusmenetelmäksi. Ennen toiminnallisen osion alkamista, kartoitin kehittämistyön tilanteen terveanalyysin avulla.

5.1 Tarveanalyysi

Tavoitteena tarveanalyysissä on kartoittaa kehittämistyön lähtötilanne ennekuin lähdetään aktiiviseen kehittämistyöhön. Tarkoituksena on selvittää kehittyvän toiminnan valmiudet ja laatia sen pohjalta toimintasuunnitelma. Tarveanalyysissä tulisi olla näkyvissä seuraavat asiat kuten, keitä henkilöitä kehittäminen koskee? Mikä on tämän hetkinen tilanne ja miksi kehittämistoimintaan aletaan juuri nyt, sekä mikä tulos kehittämistyöllä on. Kun tavoite määritellään mahdollisimman konkreettisesti, on sen eteen helpompi tehdä työtä, kun se on kaikkien tiedossa. Tavoitteen avulla ohjataan kehittämistyötä ja sen avulla myös voidaan myös korjata sitä. (Toikko & Rantanen 2009, 73.)

Opinnäytetyöni tarveanalyysin suoritin Swot-analyysin (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) avulla. Swot-analyysin avulla voidaan helposti määritellä yhteisön nykytila ja tulevaisuus nelikentän avulla. (Ok-opintokeskus 2014.)

KUVIO 3. Tarveanalyysi

Swot-analyysissä tulee esille henkilökunnan kokemana tarve kehittämistyölle. Analyysissä huomioitiin myös kehittämistyön pääasiallinen ajankohta, joka keskittyi kesä

aikaan, jolloin talossa on myös kesälomasijaisia töissä. Heidät koettiin tuovan uusia näkemyksiä kuvien käyttöön, mutta toisaalta pohdittiin kuinka he osaavat käyttää kuvia asukkaiden kanssa. Paljon pohdittiin myös sitä, kuinka sitoutuneita kaikki ovat loppujen lopuksi kuvien käytössä, koska kuvien käyttö arjessa lisää työntekijän työmäärää aluksi.

Aspa-kodin henkilökunta koki, että yksikössä puuttuu struktuuri asukkaiden henkilökohtaisella tasolla ja huoli pitempiaikaisten toimintojen suunnittelemattomuudesta nousi myös esille. Yksikössä on esiintynyt yleistä levottomuutta asukkaiden taholta ja heidän motivoiminen päivän toimintoihin on ollut haastavaa. Kuvallisella päivä- ja viikkojärjestyksellä lähdettiin tavoittelemaan päivärytmin selkeytymistä, levottomuuden vähentämistä sekä arjen hallintaa. Henkilökunnalla oli realistiset käsitykset siitä, kuinka kuvien käyttö tulee lisäämään heidän päivittäistä työmääräänsä sitoutuvuudellaan, mutta halu oppia uutta ja tieto kuvien tuomasta hyödystä kannustaa heitä sitoutumaan kuvien käyttöön. Henkilökunta koki, että kuvat tuovat mukanaan yhteisen hyödyn ja asukkaan toiveet tulevat konkreettisesti näkyviin.

Strukturointi tarkoittaa sitä, että autetaan henkilöä kuvien avulla havainnollistamaan päivän kulkua ja tapahtumia. Struktuurin tarkoituksena on luoda turvallisuutta ja ennakoida tulevia tapahtumia. (Lehtisare 2014.) Länsimainen kulttuuri toimii täysin ajan struktuurin mukaan. Käsitteenä aika on abstrakti. Se voi olla konkreettisimmillaan meille kellon aika. Kun me hallitsemme tämän ajan, voimme suunnitella ja toimia loogisesti ja täsmällisesti. Ajan hallinta edellyttää kognitiivisia kykyjä ja henkilöllä, jolla kognitiiviset kyvyt ovat heikentyneet voi ajan hallinnasta tulla haastavaa. (Ikonen (toim.) 1998, 165.) Ajankulun tajuaminen on yksi tärkeimmistä arjen hallinnan kyvyistä ja jokapäiväinen toimintamme perustuu aikastruktuurin puitteisiin (Kerola & Kujanpää 2000, 139).

Ajanhallinnan pettäessä, seuraukset voivat olla vaikeasti hallittavissa ja tilanne voi jopa johtaa kaaokseen. Henkilö, jolla on vaikeuksia hahmottaa aikaa ja hän tarvitsee arkeensa toistuvia rutiineja ja sääntöjä, hyötyy toimintaympäristön jäsentämisestä. Selkeä päivärytmi auttaa ennakoimaan haastavia tilanteita, se myös edistää oppimista ja omatoimisuutta. Ajan jäsentäminen antaa mahdollisuuden ennakoida tulevia tapahtumia ja luomaan turvallisuuden tunnetta. (Lehtisare, 2014.) Strukturointi antaa

yleiskuvan päivänkulusta ja sitä voi järjestellä niin, että se osaltaan edistää kielen ja kommunikoinnin käyttöä ja ymmärrystä. Ennen strukturoinnin aloittamista tulee kartoittaa kehysrakenne tilanteiden kokonaisuudesta, joista vuorokausi muodostuu. Päivittäiset rutiinit, tapahtumat ja toiminnot muodostavat tällaisen kokonaisuuden. Kehysrakenne auttaa hahmottamaan sen, miten eri toiminnot jakautuvat ja toistuvat päivittäin. (Von Tetschner ym. 2000, 152.) Kehysrakenteen kartoittaminen tarkoittaa konkreettisesti sitä, että tietoa kerätään asiakkaan lähipiiristä ja henkilöiltä, jotka tuntevat hänet hyvin. Hänen kommunikointi tarpeet täytyy tuntea ja niistä täytyy olla muiden käyttäjien kanssa yhteinen näkemys, jotta käyttöön voidaan ottaa korvaavia kommunikointikeinoja. Onnistuneen strukturoinnin edellytyksenä siis onkin kartoitus, joka lähtee henkilön omista tarpeista, avoimesta prosessista sekä yhteistyöstä henkilön läheisten ja asiantuntijoiden kanssa. (Boel Heister 2010, 105.)

Aspa-kodin asukkaille lähdettiin luomaan kuvallinen viikko struktuuri, kun havaittiin, että asukkailta puuttuu henkilökohtainen päiväjärjestys, joka vastaisi heidän tarpeisiinsa. Yksikössä oli tehty kirjallinen päiväjärjestys, mutta kaikki asukkaat eivät ole lukutaitoisia, eli palvelu ei vastannut heidän tarpeitaan. Päivästruktuurin luomisessa lähdettiin liikkeelle kartoittamalla henkilön päivittäiset rutiinit. Asukkaat, joille taulut tulivat käyttöön, olivat asuneet Karpalossa jo useita vuosia, joten työntekijöillä on tiedossa jokaisen päivittäiset rutiinit. Päivätoiminnoista muokattiin tarvittava PCS-kuva. Karpalon käytössä on Boardmaker-ohjelma, jolla kuvia voi muokata sellaiseksi kuin on tarve. Päivästruktuuri luotiin tunneittain, aamu seitsemästä, iltä yhdeksään tai kymmeneen asti. Taululla näkyy jokainen viikonpäivä kuvitettuna. (Liite 1.) Taulu ”elää” henkilön tarpeiden ja aktiviteettien mukana. Tauluun lisätään tarvittaessa toimintaa vastaava kuva ja toiminnan päätyttyä kuva poistetaan. Näin henkilö, jolla taulu on käytössä voi seurata koko ajan mitä on tapahtumassa ja koska. Tieto tulevasta vähentää levottomuutta ja auttaa hahmottamaan arjen kokonaisuutena.

Usein kuvakommunikaation ongelmana on, että kuvat ovat usein väärissä paikoissa ja tärkeintä onkin että kuvat olisivat käyttäjän mukana (Huuhtanen 2005, 50). Henkilökunnan käyttöön tehtiin tämän vuoksi mukana kulkeva kuvakaulanauha, tukemaan verbaalista ohjausta. Kaulanauhaan laitettiin toimintakuvat, joihin joudutaan usein puuttumaan päivittäisessä ohjauksessa. (Liite 2.)

Aspa-kodin yhteisiin tiloihin oli jo aiemmin tehty kuvallinen kuukausi taulu, jonka avulla asukkaille tiedotettiin kuluvaan kuun tapahtumat. Tauluun merkitään kuvilla tapahtuma kyseisen päivän kohdalle. Taulussa on myös työvuoroon tulevien työntekijöiden kuvat. (Liite 3.)

5.2 Toimintatutkimus

Toimintatutkimukseksi kutsutaan sellaista tutkimustapaa, jossa pyritään kehittämään tutkimuksen keinoin käytäntöä. Erityisesti toimintatutkimus voi kohdistua vuorovaikutukseen pohjautuvaan sosiaaliseen toimintaan. (Heikkinen 2007, 16.) Toimintatutkimuksen kohteeksi valitaan yhteisö ja tutkimus rajataan ajallisesti ja paikallisesti. Tutkimuksen lähestymistapa voidaan määritellä esimerkiksi siten, että tutkija itse osallistumalla ratkaisee yhteisöön kohdistuvan ongelman yhteistyössä muiden yhteisöön kuuluvien henkilöiden kanssa. (Eskola & Suoranta 2003, 127, 129.)

Toimintatutkimuksen avulla voi suunnitella ja kokeilla erilaisia toimintatapoja työyhteisöissä. Tällöin vaaditaan hyvää yhteistyötä ja vuorovaikutuksen toimimista. Toimintatutkimusta tehdessä tulisikin ottaa huomioon muiden tehtävät, toimintaympäristö sekä koko organisaatio. (Heikkinen 2007, 17.) Toimintatutkimuksessa puututaan yhteisön elämään intervention kautta, jolloin on tärkeää, että toiminnalle on asetettu tavoite (Eskola ym. 2003, 129).

Toimintatutkimukseen kuuluu vahvasti yhteisön osallistuvuus tutkimuksen jokaiseen vaiheeseen. Reflektiivisyys liitetään kiinteästi toimintatutkimukseen. Toimintaa on tarkoitus kehittää reflektiivisen ajattelun avulla, eli tarkastellaan omia näkökulmia täysin uudesta näkökulmasta. Reflektointi on perusteellista pohdintaa jo totutuista toiminta- ja ajattelumalleista. Siinä liikutaan jo verbaalisen ja non verbaalisen tiedon välimaastossa niin, että opitaan uutta. Toimintatutkimuksen syklisyys alkaa jo suunnitteluvaiheessa ja kun tutkija alkaa toteuttamaan uutta toimintatapaa. Toteutusta havainnoidaan ja reflektoidaan koko prosessin ajan sekä myös prosessin päätyttyä. Näiden pohjalta voidaan luoda parempi toimintapa. (Heikkinen 2007, 33 - 35.)

KUVIO 4. Kehittämistyön sykli

Kehittämistyön sykli

Suunnitteluvaiheessa kartoitin yhdessä Aspa-kodin muun henkilökunnan kanssa ne asukkaat jotka tulisivat hyötymään kuvitetusta viikko-ohjelmasta ja sen, millaisia kuvia taulussa tultaisiin käyttämään. Asukkaiden joukosta neljällä oli selvä tarve kuvalliselle päivä- ja viikkojärjestykselle. Neljännen asukkaan kohdalla kävi niin, että hän tarvitsi laajemman toiminnanohjaukseen laadittavan kuvallisen päivä- ja viikkojärjestyksen, joka mahdollisesti järjestettäisiin vammaispalvelun kustantamana, jonka vuoksi suositusten saamiseen ja päätöksentekoon menee niin paljon aikaa, etten voinut häntä ottaa mukaan tutkimukseen. Päädyimme käyttämään PCS-kuvia niiden selkeyden ja helpon saatavuuden vuoksi. PCS-kuvia oli käytetty aiemminkin asukkaiden kanssa, joka helpotti kuvien arkeen tuomista. Tauluiksi hankittiin valkoiset magneettitaulut. Kuvia joudutaan muokkaamaan ja vaihtamaan usein, siksi magneettikiinnitteiset kuvat on hyvä valinta.

Taulut otettiin käyttöön asukkaiden kanssa kesäkuussa 2014. Kuvia oli suunniteltu yhdessä asukkaiden kanssa niin, että ne vastaisivat heidän tarpeitaan. Heti alussa huomioimme, kuinka taulun sijoituspaikalla oli suuri merkitys. Yhden asukkaan kohdalla huomasimme, mitä voi käydä, jos taulun sijaintia ei ole harkittu huolella. Harkitsemattomasti sijoitettu taulu jää kokonaan käyttämättä. Tällä asukkaalla taulu oli sijoitettu makuuhuoneeseen, joka oli asunnon perimmäinen huone. Siirsimme taulun eteiseen, josta asukas näkee taulun aina tullessaan sisään tai poistuessaan asun-

nosta, tästä toimintakuva oli helppo ottaa mukaan ja kuvataulun käyttökapasiteetti parani

Pidimme välipalaveria taulun käytöstä, jossa esiin nousi ristiriitaa siitä kuinka toimitaan kuvan kohdalla kun kyseinen toiminta on tapahtunut, jätetäänkö kuva tauluun vai poistetaanko se. Päädyimme poistamaan kuvan, koska se selkiyttää asukkaalle paremmin ajankulua ja auttaa häntä jäsentämään päivän kulkua sekä viikkoa kokonaisuudessa. Myös sijaisten tulo kesäloma aikaan toi esiin ongelman, jota emme olleet ajatelleet. Sijaiset eivät tienneet asukkaiden aikatauluja ja menoja ja taulun täyttäminen oli heille vaikeaa. Ratkaisimme ongelman tekemällä taulun viereen kirjallisen viikko-ohjelman, jonka avulla taulun täyttäminen kävi helpommin.

5.3 Aineistonkeruu menetelmät

Pääasiallisena aineistonkeruumenetelmänä opinnäytetyössäni käytin osallistuvaa havainnointia ja teemahaastattelua. Työskentelen täysiaikaisena asumispalvelutyöntekijänä Aspa-kodissa ja olen tekemisissä koko työnajan asukkaiden kanssa. Asukkaat ovat asuneet kodissa jo useamman vuoden ajan ja he ovat kaikki minulle hyvin tuttuja. Havainnointiini on vaikuttanut aikaisemmat tiedot asukkaista. Havainnointiin on osallistunut myös muu henkilökunta ja seuraavat havainnointiin perustuvat tulokset muokkautuneet yhteistyössä muiden kanssa.

Havainnointi on osoittautunut hyväksi tavaksi kerätä tietoa tutkittavilta, joilla on puheen kehityksen ja ymmärtämisenvaikeus. Havainnointi voidaan jakaa kahteen pääläjiin: systemaattiseen havainnointiin ja osallistuvaan havainnointiin. Systemaattisella havainnoinnilla tarkoitetaan sitä, kun havainnointiin tehdään tarkat rajat esimerkiksi missä havainnointia voi suorittaa. Olennaisinta tässä havainnointimuodossa on luokitteluteemojen laatiminen. Havainnot tehdään tarkasti ja systemaattisesti ja tätä varten on kehitetty erilaisia menetelmiä. (Hirsjärvi 2013, 213–216.) Osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan sellaista aineistonkeruu tapaa, jossa tutkija on mukana yhteisön toiminnassa (Eskola ym. 2003, 100). Havainnointi on laadullisen tutkimuksen toiseksi yleisin aineistonkeruumenetelmä. Osallistuvan havainnoinnin etuna nähdään välitön suoran tiedon saanti yksilöiden, ryhmien tai organisaatioiden toiminnasta. Sen

avulla on mahdollisuus päästä todellisen elämän sisälle ja välttää keinotekoisuutta. Tämän vuoksi se sopii hyvin kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmäksi. (Hirsjärvi 2013, 212.) Havainnointi tilanteet tapahtuvat tutkittavien ehdoilla. Ideaali tilanne olisi, että tutkija ei vaikuttaisi ollenkaan yhteisön elämään tai tapahtumien kulkuun, mutta tämä on melkein mahdotonta. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkijalla on useita rooleja ja hänen on tavallista enemmän tiedostettava omien tekojensa seuraukset. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija itse voi tutkittavaan ilmiöön tai sen toimintaan. Havainnointi voi olla valikoivaa tai siihen voidaan liittää aikaisempia kokemuksia. Myös tutkijan oma mielentila voi vaikuttaa tulokseen. (Eskola ym. 2003, 102.)

Havainnointiin osallistui lisäksi myös Aspa-kodin muu henkilökunta. Keräsimme tietoa päivittäisten toimien ohella. Kirjallista havainnointia minulla ei ollut mahdollista tehdä, työn luonteen vuoksi. Sain kuvien käytöstä suoraa sanallista palautetta asukkailta ja muilta kodin työntekijöiltä. Kuvia muokattiin aina asukkaiden tarpeitansa vastaaviksi. Aluksi kuvataulun käyttö tuotti ongelmia ja vaikeudeksi osoittautui eritoten se, miten asia selitetään asukkaille. Monella heistä on puheen ymmärtämisen vaikeus. Koin, että kuvataulu tulee ensin saada valmiiksi ja konkreettisesti käyttöön ja samalla kun käytämme taulua, ohjaamme asukkaita sen käytössä.

Haastattelu on yksi laadullisessa tutkimuksessa käytettävä tiedonkeruumenetelmä. Haastattelun tavoitteena on kerätä informaatiota tutkittavasta asiasta eli toiminnalla tulee olla päämäärä. Tyypillisimmillään haastattelu on vuorovaikutustilanne ja siinä esiintyy tyypilliset piirteet, kuten Hirsjärvi ja Hurme (2010, 43.) ovat teoksessa kuvanneet.

1. Haastattelu tulee suunnitella ennakoon.
2. Haastatteliija laittaa haastattelun alkuun ja ohjaa sitä.
3. Haastatteliija pitää haastattelua yllä ja motivoi haastateltavaa.
4. Haastatteliija tietää ja tuntee roolinsa ja haastateltava oppii sen.
5. Haastattelussa saatavat tiedot tulee käsitellä luottamuksellisesti.

(Hirsjärvi & Hurme 2010, 42,43.)

Haastattelussa ollaan suorassa vuorovaikutuksessa toisen henkilön kanssa. Se tuo mukanaan niin etuja, kuin haittojakin. Haastattelun suurimmaksi eduksi Hirsjärvi (2013) mainitsee aineiston joustavan keruun, aineiston järjestyksen ja tulkitsemisen mahdollisen säätämisen. Monet haastattelun edut ovat myös ongelmallisia, kuten se,

että haastattelu vie aikaa, haastattelun teko edellyttää huolellista suunnittelua sekä haastatteluun liittyy usein monia virhelähteitä, jotka aiheutuvat kokonaisuudesta, minkä haastattelija ja haastateltava luovat. (Hirsjärvi 2013, 204–206.)

Haastattelut voidaan jaotella kolmeen kategoriaan: lomakehaastatteluun, teemahaastatteluun ja avoimeen haastatteluun. Lomakehaastattelulle on tyypillistä, että se on strukturoitu ja siinä käytetään nimensä mukaisesti lomaketta apuna. Kysymykset ja tutkimuksen toteutus on ennalta määrätty. Teemahaastattelu voi olla puolistrukturoitu ja voikin muistuttaa hieman avointa haastattelua. Tässä haastattelumuodossa teemat on etukäteen mietitty ja niiden varaan esitetään tarkennettavia kysymyksiä. Kysymyksillä ei tarvitse olla tarkkaa muotoa ja järjestystä. Teemahaastattelun avoimuus antaa vastaajalle mahdollisuuden puhua hyvinkin vapaasti, jolloin kerätty materiaali vastaa paljon puhujia itseään. Avoimessa haastattelussa käytetään avoimia kysymyksiä. Haastattelussa ei ole tarkoitus keskustella mitä sattuu, vaan haastattelu noudattaa tutkimuksen tarkoitusta sekä tutkimusongelman asettelua. Tutkijan tehtävä tässä haastattelumuodossa on pitää haastattelua koossa niin, että kuitenkin haastateltava saa puhua vapaasti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 74-76.) Haastattelu voidaan toteuttaa joko yksilöhaastatteluna tai ryhmähaastatteluna. Ryhmähaastattelun etuja verrattuna yksilöhaastatteluun on esimerkiksi se, että sen avulla saadaan paljon tietoa samanaikaisesti useammalta vastaajalta ja ujojen tai arkojen henkilöiden on helpompaa osallistua ryhmähaastatteluun. Haittana ryhmähaastattelussa nähdään se, että kaikki kutsutut eivät välttämättä saavu paikalle tai joidenkin henkilöiden vastahakoisuus osallistua haastattelutilanteeseen. (Hirsjärvi ym. 2010, 61,63.)

Ennen haastatteluihin ryhtymistä, olisi hyvä, jos haastattelukysymykset tai –teemat testaisi. Esihaastattelut kertovat tutkijalle, mitä mahdollisia ongelmia haastattelutilanne voi tuoda esiin. Usein haastattelu nauhoitetaan, mutta voi olla, että haastateltava ei anna tähän lupaa, jolloin nauhoituksen sijaan on käytettävä muistiinpanoa, tällöin tulisi kuitenkin miettiä, riittääkö tutkijan tekemät muistiinpanot vai kannattaisiko koko haastattelusta luopua. Tutkimushaastattelussa luottamus nousee koko haastattelun perustaksi. Haastattelijan ansaittu luotettavuus vaikuttaa tuloksiin ja haastatteluantiin. (Eskola ym.1998. 88 – 93.) Käytännön ratkaisut tulee tehdä ennen haastatteluja, eli päätettävä on haastattelun ajankohta, paikka, haastattelun kesto sekä käytettävä välineistö. Haastattelijan tulisi olla tietoinen etukäteen haastattelutilanteen olosuhteista,

koska haastattelupaikalla voi olla oleellisia merkityksiä otantaan. Haastattelun kesto tulee suunnitella siten, että haastateltavan mielenkiinto asiaan pysyy yllä, teema-haastattelussa käyty keskustelu voi olla usein hyvinkin henkilökohtainen, jolloin äkilläinen keskustelun lopettaminen ei ole sopivaa. (Hirsjärvi ym. 2010, 73, 74.) Haastattelutilanteessa on aina muistettava henkilön oikeudet. Haastateltavaa koskee vaihtolovelvollisuus ja haastattelutilanteessa pätee etikettisäännöt. Kuten muussakin vuorovaikutustilanteessa, myös haastattelussa ei-kielellinen kommunikointi on otettava huomioon. Ilmeet ja eleet usein kertovat kuinka jännittynyt tai rentoutunut henkilö on. Haastattelija tulee olla tietoinen, että voi vaikuttaa haastateltavan tilaan omalla kehonkielellä. (emt. 2010, 119.)

Toteutin opinnäytetyöni teemahaastattelut sekä yksilö-, että ryhmähaastatteluina. Kuvataulua käyttäneet asukkaat päätin haastatella yksin, koska jokaisella haastateltavalla asukkaalla on eritasoinen puheen ymmärtämisen ja tuottamisen vaikeus. Yksin haastattelussa voin muotoilla kysymykset niin, että ne vastaavat hänen kykyään ymmärtää kysymykset oikein. Henkilökunnan ryhmähaastattelun järjestin kuukausittaisen työpalaverin yhteyteen, joka mahdollisti sen, että mahdollisimman usea työntekijä voi osallistua haastattelutilanteeseen. Ilmoitin haastattelutilanteesta etukäteen, jotta he tiesivät valmistautua siihen etukäteen. Nauhoitin haastattelun myöhempää aineiston litterointia varten. Ennen haastattelutilannetta kysyin luvan nauhoitukseen kaikilta haastateltavilta. Haastattelutilanteissa minulla ei ollut ennakoon suunniteltuja kysymyksiä vaan käytin haastattelun apuna teemoja, jotka olin koonnut vastaamaan tutkimuskysymystäni. Halusin haastattelun olevan keskustelunomainen ja kulkevan eteenpäin omalla painollaan. Roolini haastattelijana oli ohjata keskustelu pysymään asiassa. Haastattelu tilanteisiin varasin riittävästi aikaa, ettei kiireen tuntua syntyisi.

Litterointi, eli puhtaaksi kirjoitus sanasanaisesti voidaan tehdä koko aineistosta, joka on kerätty tai valikoidusti, esimerkiksi teema-alueiden mukaan. Ennen litteroinnin aloitusta tutkijalla on oltava tieto, millaista analyysiä tutkimustuloksissa aikoo käyttää. (Hirsjärvi 2013, 221.) Litteroinnin tarkkuus riippuu tutkimustehtävästä sekä tutkimusotteesta. Teemahaastattelu menetelmällä kerätty aineisto ei ole syytä purkaa tarkasti. Haastattelun vastaukset voidaan kerätä teema-alueittain. (Hirsjärvi ym. 2010, 141.) Kun aineisto on litteroitu ja haastattelut ovat puhtaaksikirjoitettuna paperilla, tulee tekstistä pyrkiä ensin löytämään ja erottelemaan tutkimuskysymysten kannalta olen-

naisimmat asiat. Teemoittelun kannalta olennaisinta onkin, että empiria ja teoria ovat hyvässä vuorovaikutuksessa. Aineiston analyysitapana teemoittelu on hyvä tapa käytännön ongelman ratkaisemiseen. (Eskola 2003, 174 - 178.)

6 TUTKIMUSTULOKSET

Seuraavissa luvuissa tarkastelen teemahaastattelun ja havainnoinnin avulla saamiani tutkimustuloksia. Tulokset olen käsitellyt teemoittain. Tarkastelen erityisesti tuloksia tutkimuskysymysten näkökulmasta. Käsiteltäviä teemoja ovat olleet, kuvallisen päivä- ja viikkojärjestyksen käyttäminen, Boardmaker-ohjelman käyttö sekä kuvien tuoma hyöty. Ensimmäisessä osiossa käsittelen erityisryhmille soveltuvan AAC-menetelmän soveltuvuudesta tehostetussa asumispalvelussa ja toisessa osiossa arjen strukturointia kuvallisen päivä- ja viikkojärjestyksen avulla.

6.1 Erityisryhmille soveltuvan AAC-menetelmän käyttö tehostetussa asumispalvelussa.

Tein haastattelut Aspa-kodin henkilökunnalle ja asukkaille syksyn 2014 aikana. Haastattelujen tavoitteena oli selvittää, kuinka taulun käyttö onnistuu työntekijöiltä ja asukkailta sekä saada myös selville, mitä ongelmia taulun käytössä on esiintynyt. Ennen taulujen käyttöönottoa, kävimme läpi taulujen toimintaperiaatteen. Sovimme, että kuvat asetetaan tauluun sunnuntaina iltavuorossa. Kun kuvassa oleva toiminta on suoritettu, tulee kuva poistaa taulusta. Kuvan poistaminen helpottaa taulun käyttäjää hahmottamaan ajan kulua ja seuraavaa toimintaa. Taulujen käyttöön oton jälkeen ilmeni kuitenkin, että työntekijöillä oli epäselvyyttä miten kuvien kanssa tulee toimia, kun kuvassa osoitettu toiminto on suoritettu.

”Alussa oli just sitä, että osa oli, että poistethaanko kuva vai eikö ja se oli epäselvää alkuvaiheessa”

”Ehkä vaikeinta siinä on, että sie muistat, että otat sitte pois ne kuvat sitä mukkaa”

"Mulla kohta unohtuu käyttää sitä, on vielä niin uus juttu"

Boardmaker kuvaohjelman avulla tauluihin tehtiin tarvittavat kuvat. Tein kaikkiin tauluihin valmiiksi kuvat, jotka toistuvat viikoittain. Tarvittaessa tauluun tulee lisätä kuva, joka vastaa toimintaa. Alkupalaverissa kerroin boardmaker ohjelmasta, joka meidän työyksikössä oli jo jonkin aikaa ollut, vaikkakaan sitä ei juuri ollut käytetty. Boardmaker ohjelma ei ollut kaikille työntekijöille tuttu ja huolenaiheena henkilökunnalla esiintyi kuvaohjelman käytön vaikeus. Sovimmeikin, että ne jotka eivät osaa käyttää ohjelmaa laittavat listaa asioista ja toiminnoista, jotka pitää kuvittaa.

"Mietimä, että miten met saama net kuvat, mistä met ne otama."

"En osaa käyttää, osaan vain esittää pyyntöjä."

"Mie olin aivan huutavassa hukassa"

Aspa-kodin työntekijöiden kanssa keskustelimme paljon kuvien hyödyistä kommunikoinnin tukena. Ennakkokäsityksenä oli, että kuvat ovat vaikeita käyttää ja tuovat mukanaan lisää työtä. Hyvinkin pian, kun kuvat oli otettu arjen toimintoihin, huomattiin selvä muutos asukkaiden käytöksessä. Heidän levottomuus vähentyi ja toistuvat kysymykset koskien samaa asiaa vähenivät. Tämä antoi lisää intoa nähdä vaivaa kuvataulujen eteen.

"Ko se tietää, että tämä tapahtuu tässä järjestyksessä tänä iltana, se on turvallisempaa, ko hän on niin tottunu rutiineihin."

"Hahmottaa, kuinka kauan täytyy oottaa. Onko se viien minuutin vai viien yön päästä, ymmärtää, että se onki nuin pitkän ajan päästä ja ei koko ajan kysele sitä"

Kuvakaulanauha tehtiin ohjaustilanteisiin, joissa tarvitaan puheen tehostamiseksi kuvallista tukea. Suurin osa työntekijöistä ei ollut käyttänyt kuvakaulanauhaa, aktiivisesti arjessa. Kaulanauha tahtoi unohtua toimistoon ja se muistettiin vasta sitten, kun jotain tapahtui. Ne jotka olivat käyttäneet kaulanauhaa, kokivat, että kuvat nauhassa tukevat kommunikointia. Esimerkiksi haastavan käyttäytymisen yhteydessä kuva pysyy paikoillaan, kun puhe on jo mennyt. Tilanne oli helpommin hahmoteltavissa ja toistuvat haastavat tilanteet vähenivät.

”Kaulanauhaa en ole käyttänyt”

Se pittää aina tapahtua jotaki, että hoksaan, ai niin, mulla on se kaulanauhaa”

”Se on jotenki seisauttavampi, son pysyvämpi se kuva”

Haastattelujen myötä selvisi, että taulun käyttö vaatii kaikkien työntekijöiden sitoutumisen. Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi vaatii toistoja, että kuvat tulevat tutuksi käyttäjälle.

6.2 Arjen strukturointia kuvallisen päivä- ja viikkojärjestyksen avulla

Olemme aiemmin tehneet yleiseen tilaamme käyttöön kuvitetun kuukausitaulun, jossa esillä on kuukauden kaikki päivät kuvitettuna. Taulun käytön mahdollisuus on kaikilla kodin asukkailla ja kyseinen taulu on noussut kotimme tärkeimmäksi tiedonvälityskanavaksi. Päivän tapahtuma, joka koskee kaikkia asukkaita, kuvitetaan kyseisen viikonpäivän kohdalle. Taulussa on myös nähtävillä työvuoroon tulevien työntekijöiden valokuva. Taulussa on kuvitettuna jokainen kerho, tapahtuma ja myös asukkaiden pyynnöstä heidän syntymäpäivät. Taulu tukee arjen hahmottamista ja luo turvallisuutta, kun asukkailla on mahdollisuus ennakoida tulevat tapahtumat ja he myös näkevät vuoroon tulevan työntekijän kuvan.

”On todella hyödyllinen, tästähän kaikki seuraa mitä tänään on.”

”Tämä on aivan mahtava.”

Myös asukkaat kokivat, että kuvallinen kuukausijärjestys oli hyödyllinen ja auttoi heitä ennakoimaan tilanteita. Kuvallinen kuukausitaulu on kaikkien Aspa-kodin asukkaiden nähtävillä ja havaintojeni perusteella kaikki asukkaat käyttävät taulua aktiivisesti ja taulusta on muodostunut talon yksi tärkein viestintäkanava.

Tilannekohtaisia kuvia ei kodissa ole juurikaan käytössä. Tilannekohtaisilla kuvilla tarkoitetaan sitä, kun kuvitetaan joku tietty toiminto alusta loppuun. Usealla kodin asukkaalla on vaikeuksia hahmottaa mistä toiminto aloitetaan, miten se jatkuu ja mil-

loin se on valmis. Tilannekohtaisen struktuurin avulla on mahdollisuus suorittaa toiminto oikeassa järjestyksessä ja tehtävien toistuessa samanlaisina ja strukturoituina voi asian oppia kertauksen ja struktuurin avulla. Tilannekohtainen struktuuri helpottaa henkilön suoriutumista tehtävästä ja lisää onnistumisen kokemuksia. Tätä kautta myös motivaatio toimintojen suoriutumiseen lisääntyy (Ikonen 1998, 169, 170.)

Haastattelun aikana tuli selvä tarve strukturoida Aspa-kodin asukkaille myös toiminta tilanteita.

”Olis tämmönen toiminto mikä heillä tahtoo unohtua.”

”Ko sitä käytetään toistuvasti aina siinä tilanteessa, se tulis semmoseksi tavaksi.”

Ennen kuvitetun päivä- ja viikkojärjestyksen käyttöönottoa keskustelin asiasta kodin asukkaiden kanssa, joille taulut olisi tarkoitus tulla käyttöön. Kerroin heille miksi kyseisiä tauluja on ajateltu juuri heille. Kuinka taulun tarkoituksena olisi auttaa heitä hahmottamaan päivän ja koko viikon kulun selkeämmin. Aasukkaat ottivat taulut vastaan hyvinkin mielellään. Hieman oli kuitenkin havaittavissa pientä epätietoisuutta millainen taulu oikein tulisi olemaan. Ennen taulun käyttöönottoa suunnittelin yhdessä asukkaiden kanssa millaiset kuvat he tarvitsevat käyttöön. Sain eräältä asukkaalta hyvää palautetta kuvien koosta, joten käyttöön tuleviin tauluihin suurensin kuvia, jotta ne olisivat helpommin havaittavissa. Haastattelin asukkaat yksin, koska pienikin ylimääräinen häiriötekijä voi aiheuttaa sen, että keskittyminen katoaa ja haastattelutilanne ei silloin ole otollinen.

Haastattelussa tuli ilmi, että asukkaat olivat käyttäneet tauluja ilman työntekijääkin ja he kokivat, että päivä- ja viikkojärjestys toi helpotusta heidän arkeen, joskin kellonajat taulussa olivat osoittautuneet vaikeaksi tunnistaa.

”Ko molen tehny sen asian, otan kuvan pois.”

”Huomaan, että mitä pitää tehdä.”

”En mä osaa kelloa”

”Kyllä sitä jotenki on ollu hyötyä, mutta en mä ossaa oikein niitä kuvia laittaa.”

Asukkaat antoivat haastattelussa palautetta jo aiemmin esiin nousseeseen ongelmaan, eli kuvia ei ole poistettu toiminnan päättyessä. Toisinaan oli käynyt myös niin, että kuvataulua ei ollut täytetty sunnuntai-iltana, jolloin maanantaina heidän käydessä tarkistamassa taulusta tuleva viikko, oli heidän edessään tyhjä taulu.

”Niitä kuvia ei oo aina muistanu, kukkaan laittaa.”

”Taulussa ei ole kuvia.”

Kuvallinen päivä ja viikkojärjestys koettiin haastattelujen ja havaintojen mukaan myönteiseksi asiaksi. Henkilökunta on sitoutunut jatkamaan kuvien käyttöä arjessa ja asukkaat, joilla kuvat ovat olleet käytössä haluavat, että niiden käyttöä jatketaan.

”Hyvä se on.”

”Olen ihan tyytyväinen”

”Kannattaa jatkaa, joo ilman muuta”

Tutkimustuloksien yhteenvetona voi päätellä, että kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys on auttanut Aspa-kodin asukkaita hahmottamaan ja jäsentämään omaa arkeaan. Työntekijät ovat huomanneet yleisen levottomuuden vähentyneen ja kommunikoinnista on tullut joustavampaa.

7 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Jokaisen tutkimustyön luotettavuutta tulisi arvioida jollakin tavalla. Luotettavuuden arvioinnissa tulisi käyttää useita erilaisia mittaus- tai tutkimustapoja. (Hirsjärvi 2013, 231.) Tutkimuksen luotettavuutta käsitellään yleensä reliaabeliuden ja validiuden käsitteellä. Laadullisen tutkimuksen parissa näitä käsitteitä usein kritisoidaan, koska ne ovat tulleet määrällisen tutkimuksen puolelta ja ne vastaavat tarpeiltaan lähinnä määrällistä tutkimusta. (Tuomi ym. 2009, 136) Reliaabelius tarkoittaa sitä, että tutkittavasta kohteesta saadaan sama tulos kahdella kerralla, tai jos kaksi tutkijaa päätyy samaan tulokseen. Myös kahden eri tutkimusmenetelmän kautta voidaan saada sama tulos, jolla reliaabelius voidaan mitata. Validius tarkoittaa, että tutkija on tutkinut juuri sitä, mitä on tutkimustyössään luvannut tutkia. (Hirsjärvi ym. 2010, 186.) Tutkijan tulee kiinnittää huomio siihen, että laadullinen tutkimus sisältää henkilöiden, paikkojen ja tapahtumien kuvaukset. Validius merkitsee tässä yhteydessä sitä, että kuvauksiin liitetyt selitykset ja johtopäätökset sopivat yhteen. Tulosten julkistamisessa on myös tarkkuuden vaatimus. Tutkijan tulee perustella tulkintojensa esitys, sekä mihin tutkimuksessa esiin tulleet päätelmät perustetaan. (Hirsjärvi 2013, 232, 233.)

Yhtenä mittarina laadullisen aineiston analyysissä voi olla myös triangulaatio, joka tarkoittaa sitä, että tutkija yhdistelee erilaisia aineistoja ja menetelmiä samassa tutkimuksessa. Triangulaation käyttöä perustellaan usein sillä, että yhdellä tutkimusmenetelmällä voi olla vaikeaa saada perusteellista ja laajaa kuvaa tutkimuskohteesta. Käyttämällä useampaa tutkimusmenetelmää voidaan korjata luotettavuusvirheitä, joita voi tulla, jos tutkimuskohdetta kuvataan vain yhdestä näkökulmasta. (Eskola 2003, 68.) Tutkimuksessa voidaan käyttää neljää eri triangulointi tapaa. *Aineistotriangulaatiossa* triangulointi kohdistuu tutkimusaineistoon, eli tietoa kerätään monelta eri ryhmältä. *Tutkijatriangulaatio* tarkoittaa, että tutkimukseen osallistuu useampi tutkija. *Teoriatrigulaatiossa* yhdistetään useita eri teoreettisia näkökulmia ja *mentelmättriangulaatiossa* käytetään useita eri menetelmiä esimerkiksi: haastattelua, kyseilyä, havainnointia tai tilanteiden tallennusta. (Tuomi 2009, 144, 145.)

Tutkimustyössäni käytin useita aineistonkeruumenetelmiä taatakseni tutkimuksen luotettavuuden. Olen jo aiemminkin tutustunut puhetta tukevien ja korvaavien kom-

munikaatiomenetelmiin työni kautta ja perehtynyt asiaan päivän kestävässä koulutuksessa Kolpeneen palvelukeskus ky:n Kota-keskuksessa. Kota-keskus järjestää kommunikaatiopajoja, jotka räätälöidään yksilöllisesti vastaamaan koulutuksen tarvetta. Näissä kommunikaatiopajoissa tutustutaan erilaisiin kommunikaatiomenetelmiin. Samalla on mahdollista myös työstää omille asiakkaille materiaalia. (Kolpeneen palvelukeskus 2014)

Opinnäytetyöni tulosten luotettavuuden arvioinnissa olen hyödyntänyt Aspa-kodin henkilökunnan ammattitaitoa. He ovat omalta osaltaan osallistuneen havainnointiin ja sain heiltä tutkimukseeni tärkeää tietoa. Käytin opinnäytetyössäni kahta aineiston keruu menetelmää saadakseni aineistosta tarpeeksi kattavan ja luotettavan. Osallistuva havainnointi tukee haastattelussa esiin tulleita asioita. Ongelmalliseksi tutkimuksen kannalta osoittautui ajankohta, jolloin aloitin tutkimuksen teon. Kesäaika ei ole otollinen aika kehittävään tutkimukseen, koska vakinainen henkilökunta pitää silloin kesälomansa ja paikalla on sijaisia. Työssämme porrastamme kesälomat, joten paikalla oli koko kesän ajan vakituista henkilökuntaa. Sijaiset toivat työhön oman lisänsä ja heidän toimesta huomasin kehittämistyössä olevia ongelmia, kuten sen, että he eivät tunne asukkaita ja heidän päivittäisiä rutiinejaan. Koin asian vain myönteiseksi, koska usein henkilö, joka tulee taloon uutena, näkee asioita eritavalla ja se antaa työnteollekin täysin uusia näkökulmia.

Puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin käytössä olisi ensisijaisen tärkeää, että ympäristö muokkautuu ja mukautuu uuden kommunikoinnin käytön tarpeisiin. Esille nousi tutkimuksen aikana myös asukkaiden omaisten mukaan ottaminen kuvien käyttöön. Olemme saaneet asukkaiden lähi-ihmisiltä hyvää palautetta kuvataulujen käytöstä ja omaiset olivat pitäneet hyvänä asian, kun hekin voivat nähdä, mitä heidän läheisen päivä ja koko viikon ohjelma sisältää. Halukkuutta kuvien käyttöön heidän taholtaan ei kuitenkaan ole ilmennyt. Asia on kuitenkin uusi ja menetelmä vaatii sitoutumista sekä uuden kommunikointitavan oppimista. Luulen, että tulevaisuudessa, kun asia tulee heille tutummaksi, on kuvien käyttöön helpompi siirtyä. Kuten Von Tetchner & Martinsen (2000) teoksessaan toteavat puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin olevan tehokkaampaa ja sen tulokset ovat myös kestävämpiä, kun kielihäiriöisen perhe on mukana aktiivisena osallistujana (Von Tetchner & Martinsen 2000, 317).

Opinnäytetyöni osoittaa, että kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys auttaa jäsentämään arjen kulkua. Aukkaiden levottomuus ja epätieto tulevasta on selvästi vähentynyt. Vaikka kehittämistyöhön ei osallistunut suurta ihmismassaa, tulokset osoittavat, kuinka suuri tekijä arjen hallinnassa on struktuuri. Henkilöillä, jolla ei ole kykyä hahmottaa suuria kokonaisuuksia tarvitsee ympäristön avukseen. Ympäristön tulee aktiivisesti tukea heitä kommunikoinnissa ja vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa, ettei heistä tule passiivisia kuuntelijoita. Kuvakaulanauhan toimivuus tuli selkeästi esiin haastavissa tilanteissa, joihin työntekijä joutui puutumaan. Kuva oli heti saatavilla ja käytettävissä.

Kuvallisen päivä- ja viikkojärjestyksen avulla luotu struktuuri on osoittautunut hyväksi menetelmäksi ja se sopiikin hyväksi työkaluksi kaikkiin asumispalveluyksiköihin, joissa työskennellään erityisen tuen tarpeessa olevien henkilöiden kanssa. Kuvat antavat mahdollisuuden laajempaan ja selkeämpään vuorovaikutukseen. Kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys on tullut Karpaloon jäädäkseen. Kuvataulun käyttöä täytyy vielä korostaa henkilökunnan keskuudessa. Haastattelussa tulleen palautteen perusteella teen taulun käytöstä kirjalliset ohjeet, jotta sellainenkin henkilö, joka ei ole taulun kanssa ollut tekemisessä voi tarkistaa sen, miten taulua tulee käyttää. Tällainen kirjallinen ohje olisi ollut hyvä tehdä jo tutkimuksen alkuvaiheessa. Kehittämistyö myös osoitti sen, että uuden työmallin omaksuminen sitouttaa henkilökuntaa ja tuo lisää työmäärää. Kuvien kohdalla on osoittautunut, että työmäärää lisääntyy alkuvaiheessa, mutta kun kuvat ovat aktiivisessa käytössä, vähentää se huomattavasti muuta toimintaa, kun päivät ovat ennakoitavissa ja haastavat tilanteet minimoidaan. Itse kehittämistyö on ollut opettava matka. Olemme huomanneet työyhteisönä kuinka paljon omalla toimintatavalla voimme vaikuttaa omaan työhömmä ja toisten käytökseen. Lähtökohtaisesti muutimme omaa tapaa toimia, tuomalla työyhteisön arkeen uuden tavan toimia ja tästä on hyötynyt koko yhteisö.

LÄHTEET

- Aspa Palvelut. Viitattu 11.8.2014. <http://aspapalvelut.fi/>
- Aspa Säätiö. Viitattu 11.8.2014. <http://www.aspasaatio.fi/>
- Communication Bill of Rights. Viitattu 6.10.2014. http://www.asha.org/NJC/bill_of_rights.htm
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. painos Jyväskylä: Vastapaino
- Hirsjärvi, Sirkka Teoksessa Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2013. Tutki ja Kirjoita. 18.painos. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Heikkinen, L. T. Hannu Teoksessa Heikkinen, L T, Hannu & Rovio, Esa & Syrjäla, Leena (toim.) 2007. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Vantaa: Dark Oy
- Heister Trygg, Boel 2005. Graafinen kommunikointi. Esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikaatiossa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Huhtanen, Kristiina (toim.) 2011. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto
- Ikonen, Oiva (toim.) & Suomi, Alpo Teoksessa Oiva Ikonen 1998. Autismi. Teoriasta käytäntöön. Jyväskylä: PS-viestintä Oy
- Kaski, Markus (toim.) & Manninen, Anja & Pihko, Helena 2012. Kehitysvammaisuus. 5. painos Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Kerola, Kyllikki & Kujanpää, Sari Teoksessa Kerola, Kyllikki & Kujanpää, Sari & Timonen, Timo 2000. Autismi kuntoutus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kolpeneen palvelukeskus ky. Viitattu 10.10.2014 <http://www.kolpene.fi/palvelut/kotaja-laavu-keskus/palveluita/koulutukset-ja-luennot>
- Launonen, Kaisa 2007. Vuorovaikutus. Kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Jyväskylä: Gummerus.
- Launonen, Kaisa Teoksessa Launonen, Kaisa, & Korpiaakko-Huuhka, Anna-Maija (toim.) 2006. Kommunikoinnin häiriöt. syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Palmenia
- Lehtisare, Suvi Toimiva arki visuaalisin keinoin. Opas visuaalisuuteen lasten ohjauksessa. Viitattu 23.9.2014. http://www.tampere.fi/material/attachments/t/6C7luInOe/Toimiva_arki_visuaalisin_keinoin.pdf
- Matero, Marja Teoksessa Malm, Marita. Matero, Marja. Repo, Marjo & Talvela, Eeva-Liisa 2004. 1. painos Helsinki: WSOY
- Mayer-Johnsson. Viitattu 23.9.2014. <http://www.mayer-johnson.com>
- Ok-opintokeskus. Viitattu 28.9.2014. <http://ok-opintokeskus.fi/swot-analyysi>

Opinnäytetyöopas, Perustutkint. 2013. Humanistinen ammattikorkeakoulu.

https://pro.humak.fi/document/humak/15626/humakin_keskeiset_asiakirjat/kasikirjat_oppaat_ja_ohjeet/opetus/opinnaytetyooppas/OPINNAYTETYOOPAS.pdf

Papunet. Viitattu 22.9.2014.

<http://papunet.net/tietoa/vaikeimmin-kehitysvammainen-kumppani>

Rautakoski, Pirkko & Tuovinen, Sisko & Rajala, Pertti Teoksessa Aro, Tuija & Siiskonen, Tiina & Ahonen, Timo 2007. Ymmärsinkö oikein. Kielelliset vaikeudet nuoruusiässä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Seppälä, Heikki Teoksessa Rissanen, Asko & Kallanranta, Tapani & Suikkanen, Asko (Toim.) 2008. Kuntoutus. Helsinki: Kustannus Oy Duodemic.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Toikko, Timo & Rantanen Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampere University Press.

Vehmas, Simo. 2009. Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus

Verner. Viitattu 23.9.2014.

<http://verneri.net/yleis/kommunikointi-0>

Vilén, Marika & Leppämäki, Päivi & Ekström, Leena 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Wsoy.

Von Tetzchner, Stephen & Martinsen, Harald. 2000. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikaatioon. 2. painos Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Väisänen, Leena & Niemelä, Mikael & Suua, Pirkko. 2009. Sanat työssä. Vuorovaikutus ammattitaitona. Helsinki: Kirjapaja.

LIITTEET

Liite 1. Kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys

Liite 2. Kuvakaulanauha

Liite 3. Kuvallinen kuukausitaulu

Liite 1.

Kuvallinen päivä- ja viikkojärjestys

Liite 2.

Kuvakaulanauha

Liite 3.

Kuvallinen kuukausitaulu

